

Järeldused ja soovitus

Autorid

Marju Lauristin

Triin Vihalemm

Laura Kirss

Anu Masso

Kirsti Nurmela

Külliki Seppel

Peeter Vihalemm

Mai Uus

9.1 Esitamise põhimõtted

Käesolevas peatükis on ära toodud aruande järeldused, töörühma ajurünnakutes sündinud soovitusel, ideed ning lõimumisprotsessi teoreetilised arengustsenaariumid, mis kõik kokku pakuvad abistavat meetmestikku uue lõimumiskava ülesandepüstituseks ning lõimumisprotsessi kujundavate valdkondlike poliitikate väljaarendamiseks. Kõigepealt on toodud peamised muutused viimase kolme aasta jooksul, eeskätt võrreldes 2008. aasta integratsiooni monitooringuga, seejärel teemapeatükkidel 1–5 põhinevad valdkonna üldised järeldused ning soovitusel, seejärel spetsiifilisemad järeldused ja soovitusel siht- ja sidusrühmade lõikes. Peatüki lõpetavad lõimumisprotsessi suunavate poliitikate arengustsenaariumid.

Valdkondlikke analüüse on grupeeritud lähtuvalt kolmest vaatekohast lõimumisprotsessidele: inimvara, osalus ja identiteet ning info- ja kontaktide ruum nii käitumise kui ka hoiakute tasandil. Nimetatud aspektid või vaatekohad väljendavad neid väärtusi või prioriteete, millest autorid on järelduste ja soovitusel tegemisel lähtunud. Hariduse, tööturu, keelepraktikate ja mobiilisuusvalmiduse valdkonnas on mõõdupuuks inimeste oskuste-teadmiste rakendamine ja arendamine nii nende subjektiivse elukvaliteedi kui ka ühiskonna kestlikkuse loojana. Osaluse ja identiteedi vaatekohast lähtuvalt on analüüsitud ning ettepanekuid tehtud kodakondsuse, poliitilise käitumise, kodanikuühenduste, etnokultuurilise kuuluvustunde ning -praktikate valdkondades. Nagu nimigi ütleb, on siin prioriteediks ühiskonnaliikmete aktiivne osavõtt ühiskonnaelust ning laiemat sotsiaalset solidaarsust ja ühiste väärtuste omaksvõttu soodustava meie-tunde teke. Info- ja kontaktide ruumi aspektist on vaadeldud meediatarbimise praktikaid (k.a usaldus), rahvustevahelisi vahetuid kontakte ning valmisolekut lubada „teisi“ privaatsesse ja ühisesse/avalikku ruumi nii otseses (nt mitmerahvuseline klassikollektiiv) kui ka kaudses mõttes. Siin on soovitud eesmärgiks, millest tõukuvad soovitusel ning mis vormib analüüsi, ühise kommunikatiivse keskkonna teke, mis võimaldab ühiskonnal toimida; ühiskonnaliikmete ligipääs kommunikatiivsele keskkonnale ja -vahenditele.

Kogu analüüsi üks põhilisi sõnumeid on, et sisserännanuid ja nende järeltulijaid ei saa käsitleda homogeense lõimumise subjektina. Peatükid kuus ja kaheksa annavad põhjaliku ülevaate erinevatest lõimumispoliitika potentsiaalsetest siht- ja sidusrühmadest (lähtuvalt nende praegusest seisundist ja tõenäolistest arengutrajektoridest hea ja halva stsenaariumi korral). Eristatud on kuus siht- ja sidusrühma: n-ö varasemad sisserännanud, kes on rühmitatud vastavalt lõimituse määrale eri dimensioonides (õiguslik, keeleline), ning uusimmigrandid. Üldist valdkondlikku analüüsi on täpsustatud ning soovitusel kohandatud vastavalt mainitud siht- ja sidusrühmade eripäradele (seal, kus sihtrühmapõhine eristatus oli tähenduslik ning rakendatav). Seitsmes peatükk avab lõimumise regionaalsed eripärad läbi ülalnimetatud valdkondade.

Info struktureerimisel on lähtutud maatriksskeemist (vt tabelit 9.1). Selline ülesehitus võimaldab nii valdkonnapõhist kui ka sihtrühmapõhist lähenemist. Vastavalt vajadusele ja võimalustele saab fookuseerida tähelepanu üldisemale või konkreetsemale probeemile – piltlikult öeldes, keskenduda tabeli ühele reale, veerule või lahtrile.

Peatüki lõpetab strateegiline visioon lõimumispoliitika väljaarendamist vajavate suundade, eesmärkide, subjektide ja poliitika kandjate (vastena i.k. terminile *policy ownership*) kohta.

Tabel 9.1. Järelduste ja soovitude maatriksstruktuur

VALDKONNA PÕHILISED ARENGUD JA SEISUND		lõimumispoliitika siht- ja sidusrühmad Ptk 6 ja 8					SOOVI- TUSED vald- konniti
		21% (A) edukalt lõimunud	16% (B) vene- keelne Eesti patrioot	13% (C) eesti- keelne kriitiline	29% (D) vähe lõimunud	22% (E) lõimu- mata	
inimvara							
mobiilsusvalmidus	Ptk 2.3						
haridus	Ptk 2						
tööturg	Ptk 3						
keeleoskus- ja kasutus	Ptk 4.1						
osalus ja identiteet							
kodakondsus, poliitika osalemine	Ptk 1.1						
kodanikuühendused	Ptk 1.2						
etnokultuuriline identiteet	Ptk 4.2						
info- ja kontaktide ruum, kultuuriline avatus							
meediatarbimine	Ptk 5						
kontaktid ja avatus	Ptk 1.3						
mitmekultuuriline klass ja õpe	Ptk 2.2.3.						
regionaalsed eripärad	Ptk 7						
SOOVITUSED siht- ja sidus- rühmade põhiselt							STSENAA- RIUMID

9.2 Olulisemad muutused

Käesolev alapeatükk toob välja olulisemad muutused, mis torkavad silma 2011. ning 2008. aasta integratsiooniuringuid võrreldes. Enamikku neist on käsitletud ka vastavates teemapeatükkides, siin on need välja toodud koondatud kujul.

- Lõimumisindeksi, st keelelist, õiguslikku ja poliitilist lõimumistaset mõõtvat agregeeritud tunnuse (lähemalt vt ptk 7.1) alusel mõõtes on tugevalt või keskmiselt lõimunute osakaal Eesti teistest rahvustest elanike seas nii 2008 kui 2011 sama – ligikaudu 61%. Seega, **lõimumisprotsess ei ole viimastel aastatel laienenud, kuid on süvenenud nii positiivses kui ka negatiivses suunas.** Tugevalt lõimunuid oli 2008. aastal 27,5%, nüüd 32%. Samas on suurenenud ka täielikult lõimumata osa 7,5% -lt aastal 2008 13%-le praegu.
- Majandussurutise perioodil on **suurenenud rahvuslikud erisused tööhõives.** Eestlaste ja teistest rahvustest inimeste vaheline töötuse erinevus on suurem kui kriisieelsetel aastatel; suurenenud on rahvuslik erisus ka pidevalt hõives olevate inimeste osakaalus (2007 ja 2010 eestlaste seas vastavalt 96% ja 90%, teistest rahvustest inimeste seas vastavalt 95% ja 84%). Lähemalt on tööturu arenguid kirjeldatud alapeatükis 3.1.1.
- **Venekeelse elanikkonna haridusootustes on toimunud teatav kristalliseerimine – suurenenud on orientatsioon nii kutseharidusele kui ka kõrgharidusele.** Vähemalt kutseharidust sooviks endale või oma (lapse)lastele praegu 26% (2008. a 12%) vene emakeelega vastajatest; ülikooliharidust soovis 2008. aastal 39%, praegu 50% vene või mõne muu emakeelega vastajatest.

Rakenduskõrgharidusele orienteeritute osakaal on vähenenud.

- **Kasvanud on eestikeelse kõrghariduse eelistus venekeelse elanikkonna seas.** Kui 2008. aastal märkis 19% vene vm emakeelega vastajatest eelistatud kõrghariduse keelena eesti keele, siis 2011 oli nende osakaal kasvanud 26%-ni. Kasv on toimunud tõenäoliselt "ükskõiksete" arvelt – kahanenud on nende vastajate osakaal, kes leidsid, et kõrghariduse omandamisel ei ole õppekeel üldse oluline tegur. Venekeelse ja võõrkeelse kõrghariduse eelistajate osakaal pole muutunud.
- **Kasvanud on "sotsiaalne tellimus" eestikeelse alushariduse suhtes.** Kui 2008. aastal pooldas 59% vene vm emakeelega inimestest kõige rohkem varianti, kus kõik lapsed on ilma piiranguteta ühises eestikeelses lasteaias, kus on teistest rahvustest laste jaoks nende emakeelt valdavad abikasvatajad, siis 2011 oli selliste vastajate osakaal 65%. Keelepõhiselt eraldatud lasteaedu pooldas 2008. aastal 32%, praegu 28% vene või muu emakeelega vastanuid.
- **Kasvanud on Eesti kodakondsuse soov määratlemata kodakondsusega Eesti elanike seas.** Kui 2008. aastal märkis vaid 51% määratlemata kodakondsusega vastajaist, et sooviks Eesti kodakondsust, siis praegu on nende osakaal suurenenud 64%-ni. See pole küll veel võrreldav 2005. aasta tasemega, kui Eesti kodakondsust soovis 74% määratlemata kodakondsusega elanikest, kuid trend on siiski positiivne. Võrreldes 2008. aastaga on vähenenud nende osakaal, kes ei soovi üldse mingit kodakondsust (16%-lt 6%-le).
- **Määratlemata kodakondsusega Eesti elanike seas on suurenenud kuuluvustunne Eesti rahva hulka** põhiseaduse mõttes. Küsimusele: "Põhiseaduses on öeldud, et Eesti riigis kuulub võim rahvale. Ka Teie peate ennast põhiseaduse mõttes Eesti rahva hulka kuuluvaks?" vastas 2008. aastal "jah" 34% määratlemata kodakondsusega Eesti elanikke, 2011. aastal aga oli nende arv kasvanud 52%-ni.
- **Kasvanud on kodumaatunne, Eesti pidamine ainsaks kodumaaks.** Kui 2008. aastal pidas Eestit oma kodaumaaks 66% teistest rahvustest Eesti kodanikke, siis 2011. aastal oli nende osakaal kasvanud 76%ni. Määratlemata kodakondsusega Eesti elanike seas olid vastavad näitajad 48% (2008) ja 68% (2011) ning Venemaa kodanike seas 20% (2008) ning 38% (2011).
- **Eestlaste hoiakud venekeelse elanikkonna kaasamise suhtes on muutunud veidi positiivsemaks.** Kui 2008. aastal (pigem) nõustus 64% eestlasi väitega: "Mitte-eestlaste kaasamine Eesti majanduse ja riigi juhtimisse on Eestile kasulik", siis 2011. aastal oli nõustujate osakaal 70%. Kui 2008. aastal (pigem) nõustus 59% eestlasi väitega: „Venekeelse elanikkonna arvamusi tuleks paremini tunda ja nendega senisest rohkem arvestada, sest nad on osa Eesti ühiskonnast“, siis 2011. aastal oli nõustujate osakaal 66%. Lähemalt on hoiakute arengut kirjeldatud alapeatükis 1.3.1.
- **Võrreldes 2008. aasta küsitlusega on ebavõrdsuse taju oluliselt langenud.** Seda mõõdeti küsitlusega „Kas olete paaril viimasel aastal kokku puutunud olukorraga, kus mõnda isikut on rahvuse või emakeele tõttu eelistatud tööle võtmisel, teatud ametikohtade või hüvede jagamisel?“ (vt ka ptk 1.3.2). 2011. aastal oli ebavõrdset kohtlemist teiste rahvuste liikmete hulgas kogunud 20%, nendest pooled enda sõnul korduvalt. 2008. aastal olid need näitajad vastavalt 49% (kokku puutunud) ning 24% (korduvalt).
- **Vene või mõne muu emakeelega inimeste enesehinnangulised eesti keele osaoskused (arusamine, rääkimine, lugemine, kirjutamine) on võrreldes 2005. aastaga veidi tõusnud.** Lähemalt on trende kirjeldatud alapeatükis 4.1.1.

- **Rahvustevahelised kontaktid on kasvanud ebaproportsionaalselt** – eestlastega suhtlevate teistest rahvustest inimeste ring on laienenud, teiste rahvuste esindajatega suhtlevate eestlaste ring aga mitte (osa eestlasi on aga hakanud suhtlema sagedamini). Käesoleva uuringu andmetel ei puutu ühe kuu jooksul muu rahvusrühmaga praktiliselt üldse kokku 45% eestlastest ning 27% väidab, et tema lähemas tutvuskonnas pole üldse teisi rahvusi. Teiste rahvuste esindajatest ei ole eestlastega kuu jooksul suhelnud 20% ning eestlasi ei ole lähemas tutvuskonnas 12%-l. Kuu jooksul kontakti mitteomavate inimeste hulk on võrreldes 2008. aasta uuringuga eestlaste seas pigem kasvanud (muutus jääb küll statistilise vea piirimaile – 4%). Teiste rahvuste esindajate kontaktid eestlastega on aga pigem laienenud (2008. aastal ei olnud kuu jooksul ühtegi kontakti 33%-l, 2011. aastal vaid 20%-l) ja sagenenud (sagedasi kontakte oli 2008. aastal 30%-l ja 2011. aastal 43%-l). Lähemalt on rahvustevaheliste kontaktide dünaamikat kirjeldatud alapeatükkides 1.3.2 ja 4.1.3.
- **Venekeelse elanikkonna enesehinnanguline informeeritus oma kodukohas, Eestis ja Euroopa Liidus toimuvast on veidi tõusnud.** Eestis toimuvast peab end hästi informeerituks 79% (2008 oli vastav näitaja 70%); Euroopa Liidus toimuvast peab end hästi informeerituks 58% võrreldes 45%-ga aastal 2008.

9.3 Inimvara aspekt lõimumisel

Nagu eespool öeldud, on lähtumine inimvara hoidmise eesmärgist hariduse, tööturu, keelepraktikate ja mobiilsusvalmiduse valdkonna seisundianalüüsi ning sellest johtuvate soovitude mõõdupuuks. Lõimumiskava tähtsustab samuti seda aspekti: "... kõigi elanike potentsiaali tõhusam ning järjepidev kaasamine on eriti oluline olukorras, kus rahvastik kahaneb. Eneseteostusvõimaluste olemasolu ning teadlikkus neist motiveerib elanikke lõimuma ja olema lojaalne oma riigile." (Lõimumiskava, lk 3). Järgnevates alapeatükkides on välja toodud, kuidas lõimumise protsess ja seda suunavad poliitikad inimvara hoidmise ja suurendamise eesmärki saavutada aitaksid ning millised asjaolud ja arengud seda raskendavad.

9.3.1. MOBIILSUSVALMIDUS

Valmisolek Eestist ära minna on märkimisväärne nii eestlaste kui ka teiste rahvuste esindajate seas – peaaegu iga teine Eesti elanik seda enda jaoks ei välista, kuigi kindlam soov lahkuda ja selleks ka mingite ettevalmistuste tegemine iseloomustab iga neljandat inimest. Minekumotiivid on üsna sarnased ja seotud rohkem tööga, teistest rahvustest inimeste puhul ka vähese sotsiaalse sidususega. Eesti inimvara hoidmise ja suurendamise seisukohast on prioriteetsed sihtrühmad **hästi lõimunud (A-klaster) ning eestikeelsed kriitilised noored (C-klaster)**, kelle väljarännusoo on eriti tugev. Vähe lõimunud rühmad (klaster D ja E) välja rännata ei soovi, kuid nende puhul on pigem oht, et nad taastoodavad iseennast, st järgnevad põlvkonnad omandavad samad sotsiaalsed praktikad. Seetõttu on vajalik nende rühmade resotsialiseerimist jätkata, et uue põlvkonna kasvupinnas oleks parem.

9.3.2. HARIDUSE VALDKOND

Järgnevalt on haridusvaldkonna poliitikasoovitused rühmitatud eelnevas analüüsis esile kerkinud peamiste probleemvaldkondade lõikes. Soovitused on esitatud nii valdkonna lõikes üldiselt kui ka lõimumispoliitikate peamiste siht- ja sidusrühmade lõikes.

Eelnevas analüüsis (vt ptk 1.2.2), aga ka varasemate uuringute tulemusena (vt Kello 2009; Masso, Kello 2010) on ilmnenu osade vene õppekeele koolide õpetajaskonna rühmade hulgas teatav passiivsus või n-ö käegalöömise tunne seoses toimuvate haridusmuutustega, eelkõige seoses vähese kaasatusega **gümnaasiumireformi** läbiviimisel. Ühest küljest on sellise passiivsuse või teatud juhtudel

ka teadliku vastupanu taustaks eestikeelsele õppele üleminekuga seotud avalike sõnumite ambivalentsus (vt ka Kello, Masso, Jakobson 2010) ehk teisisõnu, emakeeles õppimise ja hea ainetundmise soov pole leidnud selgitavat, kommunikatiivset vastamist Haridus- ja Teadusministeeriumi jt reformi elluviijate poolt. Teisalt võib vähese kaasamise taga olla asjaolu, et muutuste ettevalmistamise protsessidesse kaasamine ei pruugi haarata kõiki, haridusmuutusteks erineva valmisolekuga õpetajate rühmi (Masso, Kello 2010b). Kaasamine ei peaks hõlmama vaid kitsalt praegu aset leidvaid koolipõhiseid läbirääkimisi õppekava ja eesti keeles õpetatavate ainete mahu osas, vaid terviklike haridusmuutuste sisuliste eesmärkide vahetut selgitamist. Viimane on eriti oluline seni tagaplaanile jäänud kriitilisemate koolide ning õpetajate rühmade puhul. Seejuures on oluline, et selgitustegevused toimuksid avatud ning koostööle suunatud õhkkonnas, mitte ülalt alla liikuva kommunikatsioonina, mis seni on osas vene õpetajaskonnas just vastu-seisu ning pahameelt tekitanud.

Ainealaste teadmiste omandamine teises keeles on olulisemaid hirme seoses eestikeelsele õppele üleminekuga (vt ka Masso, Kello 2010). Varasemate, õpetajate arvamusi kaardistavate uuringute põhjal võib öelda (*ibid*), et selle üheks põhjuseks võib olla teatud **õppemetoodikate** ühekülgsus. Ühelt poolt on siin tegemist kitsamalt vähese oskustega **tulla toime mitmekeelse ja -kultuurilise klassikollektiiviga**. Näiteks on ka varasematest uuringutest ilmnenu (Masso, Kello 2010), et kui olemasolevad koolitused katavad suhteliselt hästi konkreetse aine või eesti keele õpetamisega seotud didaktika, siis puudust tuntakse eelkõige „kultuurilise tõlkimise“ oskustest, ehk teisisõnu piisavast valmisolekust mitmekeelse õppega kaasnevate kultuuriliste mitmekesisuste mõistmiseks, aga ka oskustest kultuuriliste eripärade selgitamiseks klassiruumis (varasemate uuringute allikatel, *ibid*, on nimetatud oskusi mõnevõrra enam humanitaar- ja sotsiaalainete õpetajatel, vähem reaali- ja loodusainete õpetajatel). Teisalt eeldab **lõimitud aine- ja keeleõpe** oluliselt suuremat **interaktiivsust** konkreetsete õppemetoodikate kasutamisel. Kuigi IKT-vahendite kasutamine on Eesti koolides suhteliselt levinud (Pruulmann-Vengerfeld *et al* 2012), on neid seni suhteliselt vähe kasutatud, läbiviidud uuringute põhjal oletame, et **heaks potentsiaaliks** võib olla **IKT-vahendite kasutamine lõimitud aine- ja keeleõppes**. Varasemad vene õppekeele koolide õpilaste ning õpetajate hulgas läbiviidud uuringud näitavad (Masso, Kello 2010) õpilaste kõrgemaid ootuseid interaktiivsete õppemeetodite kasutamise osas, võrreldes õpetajate arvamustega. IKT-vahendite koolikeskkonnas kasutamise uuringud (Pruulmann-Vengerfeld *et al* 2012) on näidanud IKT-vahendite kasutamise võimalusi tunnitegevuse interaktiivsemaks muutmisel, aga ka lõimitud aineõppe toetamisel. Rahvusvahelistele uuringutele tuginedes on (nt Chan, Kim 2004, Webb 2006, Young 2003) IKT-vahendite kasutamine keeleõppes suhteliselt hästi toimiv, nii tehnilise toe (nt sõnaraamatud) kui ka interaktiivsete tegevuste soodustamise näol. Eesti koolides läbiviidud uuringute tulemused (Pruulmann-Vengerfeld *et al* 2012) näitavad, et keeleõppes on enam kasutatud tekstipõhiseid ning otsingulisi õppemetoodikaid, mis võimaldavad edukalt põimida keele- ja kultuuriõppes vajalikke individuaalseid ja enam interaktiivsemaid meetoodikaid (nt aineõppes erineva keeletasemega õpilastega paralleelselt tegelemine), keeleliste tähenduste uurimisi ning ainealaste teadmiste selgitamisi.

Varasematele uuringutele tuginedes (Masso, Kello 2010), aga ka käesoleva Integratsiooni monitooringu raames õpetajate hulgas läbi viidud fookusgrupi intervjuude põhjal võib öelda, et IKT-vahendid võivad olla toeks ka õpetajatele tundide ettevalmistamisel, aga toetada ka üldise õpetajate võrgustiku toimimist. Näiteks ilmnis läbiviidud fookusgrupi intervjuudes teatud kõrvaljäätuse ning passiivsuse väljendus n-ö ”vähe integreerunud” ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse õpetajate hulgas. Suhteliselt heaks kogemuseks tundide ettevalmistamisel, aga ka „kultuuriliste tõlkimisoskuste“ arendamisel on olnud õpetajate tugirühmad (Ugur 2010), mille käigus perioodiliselt näost näkku kohtuvad õpetajad on saanud kolleegidega koos tunde ette valmistades tuge. Tegelikult võib tekkida vajadus usaldusväärse kolleegiga ettetulevaid didaktilisi vms küsimusi arutada oluliselt tihedamalt kui näost näkku toimuvad tugirühmad

Õpetajate ettevalmistus ja õppemetoodikate arendus peaks arvestama klassikollektiivi mitmekultuurilisust, olema interaktiivsem ja kasutama IKT-vahendeid.

seda võimaldavad. Ka uuringutele tuginedes (Masso, Kello 2010) võib usaldusväärseks „mentoriks“ saada mitte vaid oma kooli aine- või keeleõpetaja, vaid ka koolitusel kohatud õpetaja teisest koolist. Seetõttu võivad ka siin olla suhteliselt hea potentsiaaliga **veebipõhised lahendused, nt õpetajate foorum**, mis sisaldaks ühest küljest materjale, mis võivad olla toeks konkreetse aine õpetamisel või lõimitud aine ja keele-kultuuri õppes, kuid annaks foorumi vormis ka võimaluse kolleegidega arutada konkreetsete tundide ettevalmistusega seotud probleeme, aga ka haridustemadel üldiselt, ning seeläbi anda võimaluse saada tekkinud küsimustele kiiret tagasisidet. Sarnane foorum võib olla hea potentsiaaliga ka õpilaste jaoks, sisaldades nii konkreetset aineõppes vajaminevat (nt *online*-sõnastikud) kui andes ka võimaluse arutada õpitava ja huvipakkuvat aine teemal teistest Eesti piirkondadest pärit noortega. Selliselt oleks veebikeskkonna väljundiks nii õppetöö kui ka virtuaalsete kontaktide toetamine läbi sidususe.

Positiivne on kogemus õpetajate tugirühmadega. Virtuaalsed tugirühmad või foorumid nõuavad vähem ressursse ja neid saab korraldada sagedamini ja paidlikumalt.

Vajalik on semiootilise, „tõlkiva“ paradigma sissetoomine õpetajate ettevalmistusse, selle lõimimine keeleõppega.

Õppemetoodikate ning mitmekeelse ja -kultuurilise õppe vajadus on seotud ka käesolevas uuringus nähtuva suhteliselt tagasihoidliku **valmisolekuga mitmekeelseks ja -kultuuriliseks klassikoosseisuks**. Nii haridusmuutuste kui ka mitmekeelsete ja -kultuuriliste situatsioonide tõlgendusel kasutatakse sageli individuaalseid kultuurilisi tõlgendusi (tulenevalt oma individuaalsetest toimetulekustrateegiast). Näiteks ilmnes käesoleva Integratsiooni monitooringu tulemustest, et kuigi venekeelsed vastajad olid mitmekultuuriliseks klassikollektiiviks enam valmis, siis olid vastused eestlastega võrreldes siseemiselt oluliselt enam heterogeensemad (vt aruande ptk 1.2.3). Õpetajate ettevalmistus peaks andma ka teadmised **keeleõppega kaasnevast kultuurilisest tähendusest** ning sellega seotud vajalikke „kultuurilise tõlkimise“ oskusi. Üheks võimaluseks kultuurilise aspekti lisamisel nii aine- kui ka keeleõppesse oleks mh **semiootilise suuna** sissetoomine keele- jm aineõpetajate täiendkoolitusse (st lisaks kultuurilise avatuse kujundamisele ka kultuuritausta, **kultuuriõppe** temaatika).

Ühe olulise probleemvaldkonnana ilmnesid käesolevas uuringus mõnevõrra erinevad hariduslikud võimalused ühiskonna eri keelerühmadele ning ilmnes vajadus **hariduslike valikuvõimaluste mitmekesistamise** järele. Ühest küljest on vajadused seotud kõrgharidusega ning seda ettevalmistava gümnaasiumiharidusega. Haridusvõimaluste mitmekesisus on eestlaste jaoks tagatud mh erasektori jm institutsionaalse toe kaudu (nt eraharidust pakkuvad põhikoolid ja gümnaasiumid, aga ka lasteaiad), kuid venekeelse elanikkonna jaoks sageli alternatiivid riiklikult pakutud ühtsetele lahendustele puuduvad. Potentsiaaliks võivad olla lahendused kohalike omavalitsuste tasandil ning koostöö koolide vahel. Ka toimuv gümnaasiumireform, ideega tagada suhteliselt suure paralleelklasside arvu abil eri õppesuundade toimimine, võib pakkuda head väljundit ka senistele vene õppekeele koolidele. Näiteks võib KOV-i ning koolide koostöös loodud **tugev piirkondlik gümnaasium** (nt Tallinnas, Tartus, Narvas), mis pakub ühe õppesuuna **vene/slaavi kultuuri süvaõpet**, olla atraktiivne mitte üksnes venekeelse põhikooli, vaid ka eesti koolide lõpetajatele (vene ja eesti keele oskus ja kultuuri mõistmine kui ressurss on eesti noorte hulgas oluliselt vähenenud). Näiteks näitasid ka käesoleva Integratsiooni monitooringu küsitlustulemused, et keskhariduse omandamine eestikeelses koolis on vene emakeelega vastajate hulgas pea sama populaarne kui keelekümblusklass ning ligi kaks korda populaarsem praegusest 60% lahendusest. Selline lahendus oleks sümboliliselt olulise tähendusega nii eesti kui ka vene noorte jaoks, andes sõnumi vene keele ja kultuuri väärtustamise teemal. Samas võib tugev piirkondlik gümnaasium olla heaks ettevalmistuseks Eesti ülikoolidesse sisseastujatele. Kohalikul tasandil, näiteks Tartus, on ka juba tehtud samme tugeva piikondliku gümnaasiumi väljaarendamise suunas.

Hariduslike valikuvõimaluste mitmekesisust annaks parema perspektiivi hästi lõimunud venelastele ja teistele rahvustele.

Teisalt on käesolevale uuringule tuginedes olnud hariduslike valikuvõimaluste mitmekesisuse **ootused seotud alusharidusega**. Ühest küljest on vajadused seotud asjaoluga, et **eesti keeles ja eestikeelset õpet oodatakse oluliselt varem, kui on seda riiklikult planeeritud gümnaasiumiaste**. Seega võib öelda, et riiklikud meetmed ning individuaalsed ootused/vajadused on pöördvõrdelises seoses ning on aeg pöörata „tagurpidine“ eestikeelsele gümnaasiumiõppele ülemineku reform ümber selliselt, et ka hariduslikud valikuvõimalused keele- ja kultuuriõppe seisukohalt oleksid tagatud ka varasematel haridusastmetel. See eeldab aga lisaks struktuursete vajadustega arvestamisele (nt väheneva sündivuse tõttu venekeelses lasteaias eesti- või kakskeelsete rühmade avamine) ka keeleliste ja kultuuriliste eripäradega arvestamist.

Üheks lahenduseks võib olla kakskeelsete rühmade avamine eesti lasteaiade juurde, mis aitaks kaasa ka venekeelsete vanemate jaoks haridusvõimaluste mitmekesisuse tagamisele (nt võimalus saada elukohalähedane lasteaiakoht, kus arvestatakse lapse keeleliste ja kultuuriliste eripäradega). Näiteks andsid ka käesoleva uuringu tulemused tunnistust kasvavast soovist keeleliselt lõimitud koolieelsete lasteasutuste järele (vt aruande peatükk 1.2.1). See aga eeldab **olulist rõhuasetuse muutust olemasolevas koolituses**, et (abi)õpetajatel oleksid olemas oskused mõista keelelikult kultuurilise arengu eripärasid, lisaks avatusele ja valmisolekule töötada hariduslike erivajadustega lastega. Viimane puudutab nii õpetajaid kui ka abiõpetajaid, kuna abiõpetaja ülesanne võib keeleliselt-kultuuriliselt mitmekesisuses rühmas (aga ka klassiruumis) oluliselt erineda praegusest pigem tehnilisest toetusest, eeldades põhjalikku pedagoogilist ettevalmistust ning tasustamisskeemide ülevaatamist.

Viimane laiem probleemidering seostub **mobiilsuse ning hariduslike valikuvõimaluste** seostega. Käesoleva Integratsiooni monitooringu raames läbi viidud uuringu tulemused näitavad, et kuigi Eestist lahkumise soovi korral on tegemist pigem vanuse-spetsiifilise probleemiga, varieeruvad mobiilsuse soovid mõnevõrra enam venekeelse elanikkonna hulgas, st ilmneb nii kindlasti lahkuda soovijaid kui ka Eestisse jääda eelistajaid (vt aruande ptk 1.3). Ka varasemad, vene õppekeelega koolide vilistlaste hulgas läbi viidud uuringud näitavad (Masso, Jakobson 2012), et Eestist lahkumise argumentatsioonidega viidatakse ühest küljest Eestiga seotunde puudumisele, teisalt tunnetatakse teatud edukuse survet. Üheks võimaluseks, aga ka seniseks ohuks Eestiga seotunde kujundamisel võib olla ühiskonnaõpetuse temaatika üldhariduskoolides.

Riigikeskse ühiskonnaõpetuse asemel kodanikukasvatuse, mis on lõimitud sisulise väärtuskasvatusega. Praeguses lõimumiskavas sisalduvad vastavad eesmärgid tuleks ka läbi konkreetsete tegevuste realiseerida.

Eestikeelne ühiskonnaõpetus, mis keskendub pigem terminite ja teemade eesti keeles päheõppimisele, võib luua formaalsust ning tekitada õpilastes protesti ja umbusku. **Formaalse nn riigiõpetuse asemel tuleks õppevahendite, õpetajate väljaõppe ning metoodikate abil rõhuasetust muuta pigem kodanikukasvatuse suunas**. Viimane oleks õppekavas seotud **väärtuskasvatusega** ning peaks keskenduma ühest küljest kodanikupraktikatele (nt millised reaalsed kohustused, aga ka võimalused kaasnevad kodanikuks olemisega), teisalt tõlgendusoskuste arendamisele seoses kodanikuks olemise tähendustega. Viimane eeldab õppemetoodikate mitmekesisust (interaktiivsed meetodid, nt rühmatöö, diskussioonid), aga ka **kodanikukasvatusele omast kultuurilist tõlkimist vajavate teemade arutamise võimalust oma emakeeles**. **Senine ühiskonnaõpetuse samastamine keeleõppega ei pruugi kodanikukasvatuse seisukohalt olla efektiivne**. Ehk teisisõnu, oleks vaja enam konkreetseid tegevusi teemadel, mis praegu juba sisalduvad lõimumiskavas:

Sotsiaalne ootus on keeleliselt lõimitud lasteaiad. Selleks peaks aga alushariduse pedagoogide ja abiõpetajate ettevalmistus põhimõtteliselt muutuma.

„Samuti edendatakse koolides ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse käsitlusi senisest enam mitmekultuurilisust ning riigiidentiteedi kujunemist toetavaks.“ (Lõimumiskava, lk 18)

Lisaks nimetatud üldistele probleemidele ning väljapakutud soovitudele esitame järgnevalt ka loetelu mõningatest **siht- ja sidusrühmade lõikes** spetsiifilistest aspektidest haridusvaldkonnas. Kuigi teatud hariduslikud eelistused ja valikud on siht- ja sidusrühmade lõikes spetsiifilised, on grupid teiste aspektide osas suhteliselt sarnased. Nii näiteks on erinevad sihtrühmad suhteliselt sarnased kõrghariduse eelistamise, venekeelsetele noortele hariduse kättesaadavuse hinnangute, keelekümblusklasside ning mitmekeelse ja -kultuurilise klassiruumi eelistuste puhul. Kuigi mõningased erinevused ilmnesid Eestist lahkumise osas (vt aruande ptk 1.3.2), on seosed selgitatavad vanuse kaudu (C-klastris ehk „eestikeelsete aktiivsete kriitiliste“ hulgas on veidi enam Eestist püsivalt lahkuda soovijaid, kuid klastrisse kuulubki enam mobiilsusele avatud 15–34-aastaseid). Järgnevalt on esitatud mõned siht- ja sidusrühmi eristavad aspektid ning sellest tulenevad soovitud.

Edukalt lõimunud (A-klaster). Nimetatud rühm on võrreldes teistega mõnevõrra enam avatud kooli õppekeele osas, st põhi- ja kõrgharidust soovitakse omandada eesti keeles. Teisalt peab „edukalt lõimunu“ enda või oma laste jaoks veidi sagedamini võimalikuks ka osalise või täielikult ingliskeelse õppega gümnaasiumi. Seega on sellele rühmale oluline pigem hariduse kõrge kvaliteet, mitte niivõrd hariduse keel. Sellele rühmale võib heaks toeks olla vene ning eri keelte süvaõppega piirkondlik kool (nt Tallinnas, Tartus), mis annaks ka head võimalused ja motivatsiooni hariduse jätkamiseks Eestis.

Hästi lõimunute ja venekeelsete Eesti patriootide siht-rühmadele on väga oluline Eestis saadava hariduse kvaliteet.

Venekeelne Eesti patrioot (B-klaster). Kuna sellesse kõrge kodanikuidentiteediga klastrisse kuuluvad mitte noored ise, vaid eeskätt nende vanemad ja vanavanemad, oleks oluline kaasata neid kooliellu, sh kodanikuõpetusse nii hoolekogude kui ka erinevate koostöövõimaluste kaudu.

Eestikeelne kriitiline (C-klaster).

Hariduslike eelistuste poolest on antud rühm eelnevatega suhteliselt sarnane, eelistades haridust (nii gümnaasiumi- kui ka kõrgharidust) omandada eesti keeles. Eestikeelse gümnaasiumi teistega võrreldes kõige tugevam pooldamine võib olla seotud suhteliselt hea keelelise ettevalmistusega. Ohumärgiks antud rühmas on aga nõrk kodanikuidentiteet ja suhteliselt sage Eestist lahkumise soov. Tugevamat kodanikuidentiteeti, aga ka vastutust ja soovi oma elutingimuste parandamiseks Eestist lahkumata, võivad toetada lisaks keeleõppele ka **kodanikukasvatuse** tihedam põimimine ühiskonnaõpetuse tundidega ja üldisema väärtuskasvatusega, mille meetodid ja stiil peaks **kindlasti vältima normatiivsust ja formaalsust**, ning pakkuma dialoogi ja eneseväljenduse võimalusi. Eelkõige peaks keskenduma noortele aktiivseks kodanikuks olemise oskuste arendamisele, mille kaudu toetada nende omaalgatuslikke tegevusi ning initsiatiive.

Eestikeelsete kriitiliste sihtrühma võib aidata sidustada formaalsust ja normatiivsust vältiv kodanikukasvatuse läbi ühiskonnaõpetuse ja teiste, väärtuskasvatusega lõimitud õppeainete.

Vähelõimunud (D-klaster). Erinevalt eelnevatest klastritest iseloomustavad seda rühma mõnevõrra väiksemad võimalused hariduslikeks valikuteks. Viimast näiteks väljendab selle rühma hulgas veidi sagedamini esinev hinnang, et nad ise ei pruugi gümnaasiumihariduse omandamiseni üldse jõuda. Eelistatud on emakeelne haridus (seda eelkõige põhi- ja kõrghariduse vormis). Sellised tulemused kõnelevad ühest küljest vajadusest tugevama eesti keele õppe ning Eestis noortele pakutavate haridusvõimaluste parema tutvustamise järele põhikoolis, aga ka kaks- või venekeelsete kutse- ja täiendkoolituse võimaluste mitmekesistamise järele. Selle rühma keskealise ja vanema osa koolitusvõimaluste avardamisel ei peaks piirduma ainult kitsalt tööturukoolitusega, vaid tuleks mõelda ka eesti keele, Eesti kultuuri, ajaloo ja looduse tundmaõppimisele, pidades silmas seda rühma kui koolinoorte vanemate ja vanavanemate põlvkonda,

kes võivad oma vähese kontakti tõttu eestlastega, usalduslikkuse puudumise, piiratud hariduslike hoia- kute ja Venemaale suunatud meediaeelustustega luua negatiivset kodust vastukaalu kooli kodaniku- ja väärtuskasvatusele.

Lõimumata (E-klaster). Sarnaselt eelmisega ehk vähelõimunuga on ka antud rühma hariduslikud võimalused võrreldes teistega mõnevõrra piiratumad, kuna endi hinnangul ei pruugita üldse gümnaasiumihariduseni jõudagi. Üldise tendentsiga sarnaselt väljendatakse soovi kõrghariduse omandamiseks, kuid nagu eelneva rühmaga eelkõige emakeeles. Sellised tulemused näitavad jällegi sarnaselt eelneva klastriga vajadust venekeelse (ja/või kakskeelsete) kutse- ja (rakendusliku) kõrghariduse omandamise võimaluste järele. Ohuks antud rühmas on kümnendiku soov Eestist päriselt ära minna. Emakeelse põhihariduse (keeledõppe võimaluste täiendamise) ning ametialaste teadmiste ja oskuste omandamine võib tööalaseid väljavaateid ka elukohamaal toetada.

Uusimmigrandid on valmis panema oma lapsed eestikeelsesse lasteaeda ja kooli. Seega on igal juhul vajalik alustada alushariduse pedagoogide ja abiõpetajate koolitamist multikultuurilistes rühmades toimimiseks, millele on viidatud juba eespool. Ka põhikoolides, gümnaasiumites ning ülikoolides tuleks pakkuda sihtrühmale rohkem toetust ning sidusrühmadele koolitust kultuuriliste erinevuste, väärtuste ning suhtlemiseripärade osas.

MISA korraldatavate kohanemiskursustega uusimmigrantidele on sihtrühma esindajad ise rahul ja seda tegevust peaks kindlasti laiendama. Kursuste keskmes peaks olema kultuuriliste erinevuste, väärtuste, suhtlemiseripärade õpe, erinevate infootsingute treening, ametite ja ametnikega suhtlemise treening jne.

9.3.3. TÖÖTURU VALDKOND

Mitte-eestlased kui tööturu sihtrühm ei ole homogeenne tööturu riskirühm, kellele sobivad ühised lahendused. Tegemist on väga mitmepalgelise sihtrühmaga, kellel on **erinevad vajadused ja probleemid seoses tööturuga**. Seetõttu ei saa olla ka universaalselt kõigile sobivaid lahendusi, vaid tuleb leida teenuste ja meetmete kombinatsioone, mis vastaksid sihtrühma vajadustele kõige paremini.

Tööturul on kaks peamist probleemideringi: esiteks **noorte ja haritud** vene emakeelega inimeste eesti eakaaslastega võrreldes väiksemad võimalused pääseda juhi ja tippspetsialisti ametikohtadele (vt ka Lindemann & Võõrmann 2010, Lindemann 2011). Teine probleemidering seondub **pikaajaliste töötutega**, kes on peamiselt sinikraed, tööstussektorist, ning nende tööturuprobleemidega (töökohtade puudus Ida-Virumaal, tööle saamine). Majanduskriisi ajal olid just mitte-eestlased need, keda töötus, aga ka muud muutused tööturul puudutasid võrreldes eestlastega ebaoproportsionaalselt rohkem (sh nt tööaja vähendamine, sundpuhkus jms).

**Tööturu peamised probleemid on :
karjäärivõimalused
noortele ja haritutele
ning pikaajalised sini-
kraedest töötud.**

Üks probleem, mis on kõikide sihtrühmade puhul läbiv, on keeleoskuse küsimus ning seda erinevatel tasemetel (algtaseme keeleoskus, kõrgtasemel keeleoskuse omandamine jne) (vt ka ptk 9.2.4.). Kombinatsioonis teiste tööturu probleemidega tekib vajadus teenuste ja meetmete kombineerimise järele – üksnes keeledõppes tööturu probleemide lahendamiseks reeglina ei piisa. Seoses madala keeleoskusega on läbivalt probleemiks ka puudulik info tööturu võimaluste kohta (sh tööturuteenused, õigused töösuhtes, aga ka info sellest, millist tööjõudu on tööturul tarvis, info hariduse omandamise kohta).

Peatükis 3 toodud analüüsi põhjal on võimalik eristada järgnevaid sihtrühmi:

a) noored, 15–29aastased (22% kogu muu emakeelega inimeste seas). Noorte puhul on olulised teadmiste ja oskuste rakendamise võimalused tööturul, seetõttu on noortele vajalik kvaliteetne ja kättesaadav karjäärinõustamine (sh vene keeles). Samuti on oluline küsimus eesti keele omandamine juba koolis või paralleelselt kõrghariduse omandamisega, et saadud haridus ei jääks tööturul keeleoskuse tõttu rakendamata. Noorte, just muu emakeelega noorte lahkumissoov on suurem kui eestikeelsetel vastajatel – muu emakeelega noortest tahaks 9% päriselt Eestist lahkuda (eesti emakeelega noorte seast vaid 4%). Välismaalt töö leidmise optimism on teiste vanusegruppidega võrreldes kõrge. Peamiselt on noorte lahkumissoov seotud paremate võimalustega välisriigis, aga ka sooviga avardada silmaringi, omandada uusi kogemusi. **Samuti on muu emakeelega noorte juurdepääs koolitusvõimalustele eesti emakeelega noortega võrreldes kehvem, mis võib lahkumissoovi veelgi võimendada;**

Probleemiks on ligipääs täiend- ja ümberõppele kombineerituna keeleoskuse arendamisega.

b) muu emakeelega mehed. Seda sihtrühma on majanduskriis mõjutanud kõige enam – majanduskriisi tipus ulatus töötuse määr 35%-ni. Samas on nende töötuse määr ka kiiresti langenud. Sama trendi jätkudes võib tekkida oht, et töötus jääb ebaproportsionaalselt kõrgemaks muu emakeelega naiste seas, kelle töötuse määra muutused on toimunud aeglasemalt ning järske muutusi toimunud ei ole (sh töötuse languses). Vajalik

on erinevate tööturumeetmete kombineerimine, sh nõustamine karjäärivalikute osas. Selle sihtrühma puhul on küsimuseks avatus erinevatele alternatiivsetele tööturuvõimalustele ning kinnistunud stereotüübid karjäärivalikute osas;

c) vanemas keskeas (40+) töötud (51% muu emakeelega töötutest). Tihti on probleemiks **ligipääs täiend- või ümberõppele, mis on kombineeritud keeleoskuse arendamisega.** Samuti on vajalik nõustamine karjäärivõimaluste osas, aga ka psühholoogiline nõustamine (õppega, uute erialade valikuga seotud barjääridest ülesaamine), kättesaadav informatsioon tööturu vajadustest, õppimisvõimalustest. **Vajalik on usaldusväärsete konsultantide olemasolu, kes teavad sihtrühma eripärasid,** nende probleeme – konsultantide täiendkoolitus spetsiifiliste lõimgruppide kohta ja algteadmised psühholoogiast ning nõustamisest;

d) kooli katkestanud täiskasvanud (kuni põhiharidusega 16% muu emakeelega inimestest). Probleemiks on kombinatsioon vähesest haridusest, keeleoskusest. Oluline on leida **paindlikke võimalusi hariduse omandamiseks töö kõrvalt, kombineerituna keeleõppe võimalustega.**

Lõimumiskava sotsiaalse ja majandusliku lõimumise valdkond on koostatud majanduskasvu perioodil, mil paljud tööturu probleemid ei olnud veel nähtaval. Seetõttu vajab ka lõimumiskava ajakohastamist ja ka rahvuslikku ning regionaalselt diferentseeritud lähenemist. Praegu keskendub lõimumiskava keeleoskuse küsimustele, vähem ka täiendkoolitusele. Kuid oluline on pöörata tähelepanu ka erinevate meetmete kombineerimisele, arvestades sihtrühma vajadusi, ning selliste kombinatsioonide rakendamise edukusele. Samuti peaks arvestama lõimumise aspekti uusi planeeritavaid meetmeid (nt seoses uue struktuurivahendite perioodiga), näiteks karjäärinõustamine, tööturumeetmed, orienteerumine infoühiskonnas (see ei tähenda eraldi meetmete planeerimist just muu emakeelega sihtrühmale, küll aga meetmete planeerimisel ja rakendamisel lõimumise aspekti arvestamist).

Edukalt lõimunud (A-klaster). Aktiivselt tööhõives ja kõrgema staatusega rühm. A-klastrisse kuulujatest võib aga osa vajada kõrgtasemel eesti keele õppe erinevaid võimalusi, konkureerimaks tööturu kõrgematele kohtadele. (Lindemann 2011). Muus osas tööturu olukord eestikeelse elanikkonnaga võrreldes ei erine (sh töötus, koolitustel osalemine).

Venekeelne Eesti patrioot (B-klaster). Vähesese eesti keele oskuse tõttu on oluline juurdepääs koolitustele. Selles rühmas ei ole rõhk niivõrd keele algkoolitusel, kuivõrd pigem praktilisel keeleõppel seoses tööturuga. Gruppi iseloomustab ka vanem keskiga, pensioniiga, mistõttu on vajalik pöörata tähelepanu teadmiste ja oskuste devalveerumise probleemile – s.o omandatud teadmiste ja oskuste rakendamise võimalused tänapäeva tööturul. Vajalik on ka ligipääs täiend- ja ümberõppele, mis on madalam kui eesti emakeelega vastajatel, kuid siiski muu emakeelega vastajate keskmisest kõrgem. Töötuse määr on pigem sarnane üldisele muu emakeelega grupile, aga kõrgem kui eestlastel.

Eestikeelne kriitiline (C-klaster). Selles rühmas on töötus kõrgem kui eesti emakeelega vastajate seas, mistõttu on tööturuteenuste pakkumisel oluline roll. Samas on ka Eestist jäädavalt lahkuda soovijate osakaal kõige suurem just selles grupis, seda nii paremate võimaluste nimel välismaal (sh palgad) kui ka sooviga ennast täiendada. Samas osalemine tööalases täiendõppes on sama kõrge kui edukalt lõimunute grupis, sh võrreldav eesti emakeelega vastajatega. Olulised on eneseteostusvõimalused ning ligipääs tööturule (aktiivsed tööturumeetmed, arvestades sihtrühma probleeme). Siin ei ole peamiseks küsimuseks keeleprobleem, vaid muud asjaolud (sh sinikraede tööturuvõimalused, ümberõppe vajadused).

Vähelõimunud (D-klaster). Töötus selles grupis on teiste rühmadega võrreldes kõrgem. Selle grupi moodustavad suures osas ning valdavalt Ida-Virumaalt pärit oskustöölised, mistõttu on selles rühmas tekitanud probleeme suured tööstusettevõtete koondamised viimastel aastatel. Vajalik on süsteemne lähenemine, võttes arvesse nii töötute probleeme kui ka regionaalseid iseärasusi – Ida-Virumaa arengustrateegiat (kollektiivsed lahendused, sh tööandjate ja ametiühingute kaasamine). Võrreldes teistega on ka ligipääs koolitustele madalam, mistõttu on vajalik tähelepanu pöörata täiend- ja ümberõppe võimalustele. Ida-Virumaal pakub tööturul konkrentsi Venemaa (ehitajad jm), seega võivad aktiivsemad töövõtjad siirduda hoopis Venemaale ning piirkonda jäävad vähem initsiatiivikad töövõtjad ja tööturul mitteaktiivsed ning pikaajalised töötud.

Lõimumata (E-klaster). Nooremal osal on D-klasteriga sarnased probleemid ja lahendused. Töötus on siin rühmas kõige suurem ning ligipääs koolitustele kõige madalam (seotud ka sellega, et suur osa pensionäre).

Uusimmigrandid. Probleemid töö leidmisega on tihedalt läbi põimunud puuduliku keeleoskusega ja omakorda toetava tutvus- ja sõpruskonna puudumisega. Töö omamise väärtust ei hinnata isegi mitte niivõrd puhtalt materiaalsete kasude või ellujäämise aspektist, kuivõrd "inimesena" tundmise olulisusega ühiskonnas. Siin oleks esialgu abi ka lihtsamatest töödest, mis isegi ei vasta inimese eelnevalt omandatud haridusele, kuid mis võiks olla abiks ühiskonda sulandumisel ja keeleõppel ning seeläbi ka enesetunde ja enesekindluse kasvatamisel uues keskkonnas. Eesti keele oskamatus hakkab mõjutama töötusimist kohe algusest – võimetus riigikeeles infot hankida, vastu võtta ja sellest aru saada. Samuti mõjutab see koolitustest, ümberõppes osa võtmist, kuna paljud kursused on eestikeelsed. Seega kehtivad ka uusimmigrantide puhul ülalkirjeldatud D-klasteriga sarnased lahendused – tähelepanu pööramine keeleoskuste arendamisega lõimitud täiend- ja ümberõppe võimalustele.

Töö leidmisel on suureks probleemiks ka puudulik informeeritus ja infopuudus. Infopuudus on seotud info halvema kättesaadavusega nii riigi, KOV kui ka erinevate projektidega seotud allikatest – muukeelse (vene, inglise) info puudumine või selle puudulikkus. Inglise keeles võiks olla lühendatud versioonid asutuste internetikodulehekülgedel, vajalikud on infovoldikud (vajalikud kontaktid ja viited,

kuhu erinevate probleemide või küsimuste puhul pöörduda). Inimestega suhtlemise puhul on oluline ka empaatia ja respekt suhtlevate ametnike poolt.

Kuigi eelistatud infokanal on Internet, teatakse elektroonilistest teenustest väga vähe. Uusimmigrandid ootavad e-kanalitest rohkem infot töö ja ettevõtluse võimaluste-tingimuste ning koolitusvõimaluste kohta

ning taotluste/dokumentide elektroonilise esitamise ja menetlemise võimaluste kohta. Sageli võivad võimalused ka olemas olla, aga nende kasutust piirab eesti keele oskamatus (st puuduvad ingliskeelsed kasutusjuhendid, tõlked jms).

9.3.4. KEELEÕPPE, KEELEKESKKONNA ARENDAMISE JA KEELELISE KAASAMISE VALDKOND

Vaja on sihtrühmadele kohandatud keeleõpet personaalsest kõrgtaseme keelekorrektsioonist kuni piiratud õpi- ja praktiseerimisvõimalustega inimeste keeleoskuse arendamise kontseptsioonini.

Eestikeelse suhtluse võimalused on tugevasti seotud struktuursete teguritega (tööturg, haridussfäär, geograafiline segregatsioon), avaliku sfääri kontaktid on pealiskaudsed ega arenda keeleoskust. Vajadus on uute ja paindlikumate, **eri sihtrühmadele kohandatud õppeviiside ja materjalide** järele. Kõrgtaseme keeleoskus on vajalik, saavutamaks eestlastega sarnaseid võimalusi juhi, tippspetsialisti positsioonidele pääsemiseks. Praegu näitavad tööjõu-uuringute analüüsid, et vene jm emakeelega noorte esindatus tööjõuturu kõrgemates ametites (juhid, tippspetsialistid) on eestlastega võrreldes väiksem ka kodakondsuse ja eesti keele oskuse olemasolul ning see erisus väheneb üksnes väga hea suulise ja kirjaliku keeleoskuse puhul (Lindemann 2011). Seega, tööturu kõrgematele positsioonidele pürgijad vajavad **kõrgtaseme keeleoskuse arendamise** (keelekorrektsiooni) võimalusi ning vastavaid tugistruktuure, sisuliselt mentorisüsteemi. Selleks on vaja **ette valmistada õpetajaid**, vastavaid vabahariduslikke süsteeme (nt keeleklubid, mentorisüsteemid töökohtadel vms), neid riigi poolt initsieerida ning toetada kindla suunitlusega, et turul oleks vajadustele vastav pakkumine. Teisalt on vaja välja arendada **eesti keele õpetamise kontseptsioon piiratud õpi- ja praktiseerimisvõimega inimestele**.

Seoses gümnaasiumireformiga on muutunud ka õpetajate koolitusvajadused. **Õpetajate keeleoskuse arendamine võiks toimuda lõimitult kommunikatiivsete, rühmade ja protsessijuhtimise oskuste arendamisega, mis aitaks paremini toime tulla erineva eesti keele oskuse tasemega õpilaste õppetöö korraldamisega klassis**. Õpetajate koolitus on lõimumiskavas olemas, kuid seda tuleks konkretiseerida. Kuigi nooremate vanuserühmade eesti keele oskus on parem, ei parane koos põlvkondade vahetumisega automaatselt ka eesti keele oskus. Haridussüsteemi inerts on suhteliselt suur ning struktuursed tegurid (hariduslik ja tööturuline ja geograafiline eraldatus) ei taga keele praktiseerimiseks vajalikku n-ö keskkondlikku survet. Sestap on noored jätkuvalt keelelise lõimumise tegevuste sihtrühmaks. Nende puhul on hea võimalus kasutada formaalharidussüsteemi. Seda on täpsemalt kirjeldatud alapeatükis 9.2.2.

Edukalt lõimunud (A-klaster). See rühm võiks toimida eeskätt sidusrühmana, kes saab olla mitte üksnes positiivseks näiteks, vaid ka õpetajaks-mentoriks teistele rühmadele, eelkõige B-klasterile. Keeleõppes ja mainekujunduses on kasutatud eeskätt vahendatud kogemust (nn edulugusid), vähem vahetatut praktilist nõuandmist, nt keele õppimise võtete kohta. See sihtrühm võib ise vajada kõrgtasemel keelekorrektsiooni (vt ülal).

Venekeelne Eesti patrioot (B-klaster). Arendamist vajab just aktiivne keeleoskus, st võimalused keele praktiseerimiseks läbi täiendkoolituse, huvihariduse, vabavahenduste kaudu toimivate tegevuste. Kuna märkimisväärne osa sihtrühmast elab Ida-Virumaal, siis võiks siin olla abi IKT-vahenditest keeleõppe edendamisel ning regiooniülestest projektidest.

Eestikeelne kriitiline (C-klaster). See rühm on keelelises mõttes hästi kohanenud, pigem võib nappida motivatsiooni eesti keelt rääkida ning suhelda eesti eakaaslastega näiteks inglise keeles.

Vähelõimunud (D-klaster). Selle rühma lõimumises on eesti keele oskus oluliseks barjääriks. Üle 20 aasta toimunud keeleõppesüsteem pole nende puhul märgatavat tulemust andnud ja praeguseks on

olukord teatud mõttes fikseerunud, **st sotsiaalsed praktikad võimendavad ja taastoodavad iseennast**. „Nõiaringi murdmiseks” on vaja suuremat välist muutust. See rühm vajab spetsiifilisemalt kohandatud keeleõpet. Arvestades, et märkimisväärne osa rühmast on töötud või hõivatud tööstuses (kus palju suhtlemist ei ole või töökollektiiv on venekeelne), siis **töökoha kaudu keeleoskus ei arene**. Suurem osa rühmast pole ka enam hõlmatud formaalharidussüsteemi kaudu. Tõenäoliselt kohaneb suur osa sihtrühmast väga raskelt ka testipõhise kontrollsüsteemiga. Selle rühma minimaalseks keeleliseks lõimumiseks on optimaalne arendada välja spetsiaalne eesti keele õpetamise metoodika ja vastav **tugisüsteem piiratud õpi- ja praktiseerimisvõimega inimestele**, kus on suur roll ka **sotsiaalsete/kommunikatiivsete oskuste arendamisel, psühholoogilisel toetusel ja julgustamisel**. Head tulemust võib anda ka **kakskeelne õpe näiteks kodakondsuse eksamiks** ettevalmistusel, et inimesed asja esmalt **sisuliselt mõistaksid, mitte ei õpiks sõnu ja fraase mehaaniliselt pähe**.

Sihtrühma kuuluvate **noorte keelelise kompetentsi arendamiseks on efektiivseim viis pikemat aega eestikeelses keskkonnas viibimine**, näiteks õpilasvahetuse, suviste praktikate, keelelaagrite vahendusel. Kuna sihtrühm on väga piiratud majanduslike võimalustega, võivad need võimalused jääda peredele kättesaamatuteks ja siin on vajadus ka jätkata ning laiendada olemasolevaid rahastusmeetmeid nende keeleõppe toetamiseks. Rühma taastootmist pidurdaks (keelelisi barjääre vähendaks) alus-, põhi- ja kutsehariduse keeleõppe kvaliteedi tõstmine Ida-Virumaal ja Tallinnas.

Lõimumata (E-klaster). Sellest rühmast oleks vaja „välja õngitseda” eeskätt noored, samade vahendite ja tegevuste abil, mida on kirjeldatud rühma D puhul.

Uusimmigrantide keeleõppe peamised probleemid on:

- adekvaatse info puudumine keelekursuste/õppe kohta. Siin oleks oluline tagada info kättesaadavus läbi erinevate uusimmigrantidega tegelevate institutsioonide (otsesuhtlus, infovoldikud, Internet). Internetis peab info olema ajakohane ja sihtrühmale kohandatud, mitte praegu sagedasti praktiseeritavad inglise keelde tõlgitud katkendid eestikeelsest täisversioonist;
- eesti keelt on võimalik õppida enamasti vene keele baasil, riigi poolt finantseeritud eesti keele kursusi inglise keele põhjal leidub harva. Vajadus inglise keele baasil toimuva eesti keele õppe järele erinevatel tasemetel on realselt olemas. Keeletaseme tõstmiseks, edasi õppimiseks on praegu vajalik uusimmigrandipoolne omafinantseering, mis on juhul, kui töökohta ei ole, oluline takistus. Siin peaks välja töötama krediidskeemid. Oluline on ka tippspetsialistide keeleõpe, kuna vastasel juhul võib paljudes Eesti organisatsioonides muutuda töökeeleks inglise keel, ka juhtudel, kui meeskonnas on nt neli eestlast ja üks uusimmigrant.

Geograafilisest seisukohast on prioriteetsed Ida-Virumaa ja Tallinn, kuid nende piirkondade vajadused on erinevad. Eeskätt Tallinnas (hiljem teistes linnades) on vajadus välja arendada kõrgtasemel keelekorrektsiooni/mentorlust pakkuv süsteem ning koolitada õpetajaid/mentoreid. Ida-Virumaa jaoks on eeskätt vajalik välja arendada eesti keele õpetamise kontseptsioon piiratud õpi- ja praktiseerimisvõimega inimestele. Nii Tallinnas kui ka Ida-Virumaal on vajadus initsieerida ning toetada vastavaid vabahariduslike süsteeme (nt keeleklubid, rahvustevahelised kontaktid huvihariduse, kodanikuühenduste tasandil).

9.4 Osaluse ja identiteedi aspekt lõimumisel

Lõimumiskava seab osaluse ja identiteedi ühtaegu nii protsessi eesmärgiks kui ka eelduseks. Eesmärgiks on seatud: „... tugevdada ühtse Eesti riigi identiteeti, arendada Eesti püsielanike jaoks riigi ühistähendust, mis põhineb Eesti kui demokraatliku õigusriigi põhiseaduslikel väärtustel, Eesti kodanikuks olemise väärtustamisel ning igapäevase panuse tunnustamisel ühiskonna arendamisse, aktsepteerides samal ajal kultuuride erinevust” (Lõimumiskava lk 3). Aktiivne kodanikuosalus on selle protsessi

eelduseks: “Edukas lõimumine eeldab, et igal Eesti püsielanikul on võimalus aktiivselt osaleda demokraatliku ühiskonna arendamises ühiskonnaelu kõikidel tasemetel, mis muuhulgas eeldab suurenenud kodanikuaktiivsust” (Lõimumiskava, lk 3). Osaluse ja identiteedi vaatekohast lähtuvalt on analüüsitud ning ettepanekuid tehtud kodakondsuse, poliitilise käitumise, kodanikuühenduste, etnokultuurilise kuuluvustunde ning praktikate valdkondades, tuues välja takistavad ja soodustavad asjaolud kogu ühiskondliku struktuuri, riigipoolse avaliku kommunikatsiooni, samuti ka konkreetsete siht- ja sidusrühmade ning geograafiliste piirkondade tasandil.

9.4.1. KODAKONDSUS, KODANIKUKASVATUS JA INSTITUTIONALISEERITUD/TRADITSIOONILINE POLIITILINE OSALUS

Aastaid on Eesti lõimumispoliitika ja ka Eesti ühiskonna üldise demokraatliku arengu hindamisel olnud põhiprobleemiks kodakondsuseta isikute suur arv. Tänapäevaks on kodakondsuseta isikute erikaal rahvastikus langenud 7%-le. Rahvastikuregistri andmetel jaotub Eesti elanikkond kodakondsuse alusel järgmiselt: 84% on Eesti kodanikud (teistest rahvustest elanikkonnast 53%), 7% on Venemaa kodanikud (teistest rahvustest elanikkonnast 20%), 2–3% muude riikide kodanikud (teistest rahvustest elanikkonnast 7%) ja 7% on määratlemata kodakondsusega ehk nn halli passi omanikud (teistest rahvustest elanikkonnast 20%). Saavutatud tulemus on soovitud võib-olla tagasihoidlikum, kuid vaadates 20 aastat tagasi valitsenud olukorrale, on **murrang Eesti kodakondsuse valdavaks muutmisel saavutatud.**

Märkimisväärne osa Eestis sündinud noortest ei ole Eesti kodakondsusega. Vajalik on keelekeskne lõimumisparadigma asendada kodanikukasvatuse keskse paradigmana. Eesti Vabariigi haridussüsteem peaks tagama, et kõigil Eesti noortel oleks põhikooli lõpuks soov ja võimalus astuda ellu Eesti kodanikuna.

Naturaliseerumisprotsess on viimastel aastatel aeglustunud ja täieneb peamiselt koolist tulevate noorte arvelt. Kõige enam ärevust tekitavaks probleemiks kodakondsusküsimuses võib pidada seda, et ligikaudu viiendik (19%) 15–19aastastest teistest rahvustest noortest, kes on ju sündinud, kasvanud ja hariduse saanud Eesti Vabariigis, ei ole valinud endale Eesti Vabariigi kodakondsust, kusjuures 12% on eelistanud Venemaa kodakondsust. Vanematest earühmadest sagedamini nimetavad noored oma valiku põhjusena soovimatust olla Eesti kodanik selle madala maine tõttu või protestist Eesti riigi poliitika vastu. Selline olukord nõuab venekeelses põhikoolis ja gümnaasiumis toimuva sotsialiseerumisprotsessi, sh kodanikukasvatuse kvalitatiivset uuringut ja selle sisulist muutust keelekesksest väärtuskeskseks. Esmaseks väljakutseks on põhikoolis ja gümnaasiumis toimuva **kodaniku- ja väärtuskasvatuse selge eesmärgistamine: Eesti Vabariigi haridussüsteem peaks tagama, et kõigil Eesti noortel rahvusest ja päritolust sõltumata oleks põhikooli lõpuks soov ja võimalus astuda ellu või jätkata õpinguid Eesti kodanikuna** ning

riik peaks selle sõnumi ka selgesti välja ütleva ning õppekeskkonna, õppevahendite ja õpetajakoolituse arendamist ka ressursidega toetama.

Noorte kodakondsusvaliku probleemide kõrval on endiselt säilinud, ehkki oma kesket kohta kaotamas nende keskealise ja vanema põlvkonna esindajate probleemid, kelle kodakondsus on määratlemata või kes on Venemaa kodakondsust eelistanud kodakondsuseksami sooritamise kõrge barjääri tõttu. Kas seda barjääri loovad eeskätt eelarvamused ja psühholoogilised tõrked, või põhjustab seda kasutatava metoodika sobimatus madalama õppimisvõimega inimeste jaoks, vajab edasist selgitamist. Täpsemalt on selle n-õ traditsioonilise kodakondsuspoliitika sihtrühma probleemidele lahendusi pakutud keele ja hariduse valdkonna soovitusel.

Vanuse ja hariduse lõikes on eestlastest ja teistest rahvustest Eesti Vabariigi kodanikud suhteliselt sarnased. Samas torkab silma Venemaa kodanike ealise ja haridusliku koosseisu erinevus muust rahvusest Eesti kodanikega ja ka määratlemata kodakondsusega inimestega võrreldes. Venemaa kodanike seas on

nimelt märkimisväärselt rohkem vanemaid inimesi. Nii Venemaa kodanike kui ka määratlemata kodakondsusega vastajate hulgas on Eesti kodanikega võrreldes ka vähem kõrgharidusega ja rohkem kutseharidusega inimesi.

Integratsiooniuringu valimisse kuulunud Eesti Vabariigi kodanikest oli eestlasi 80%, venelasi 17%, ukrainlasi 1% ja muid rahvusi kokku 2%. Arvestades **Eesti kodanikkonna märgatavalt suurenenud mitmekultuurilisust**, peaks lõimimispoliitika hoopis enam keskenduma sellele, kuidas **Eestis sarnaselt vanade demokraatiatega on erinevast rahvusest ja erineva emakeelega kodanikele tagatud võrdsed võimalused ühiskonnaelus osalemiseks**. Eelnevad uuringud (Lindemann 2010, 2011) on esinduslike tööjõu-uuringute andmete analüüsi baasil viidanud nn **klaaslae efektile**, mis väljendub noorte kõrgharidusega teisest rahvusest kodanike väiksemale esindatusele juhtide ja tippspetsialistide seas eestlastega võrreldes. Üks võimalus selle olukorra leevendamiseks oleks nende julgustamine kandideerima avaliku sektori kohtadele, neile vajadusel kõrgetasemel keelekorrektsiooni tuge pakkudes kas siis vastava teenuse või lihtsalt ka kollegiaalse toetuse vormis (positiivne kogemus olemas näiteks Välisministeeriumis).

Vene jt rahvusest Eesti kodanikud otsivad valijatena uusi väljundeid. Kõik erakonnad peaksid mõtlema, kuidas nad saavad edendada kodanikukoolitust ja demokraatlikke väärtusi Eestis ka etniliselt heterogeense demose puhul.

Venelaste jt rahvuste poliitiline aktiivsus ja huvi sisepoliitika suhtes ei erine märgatavalt eestlaste omast. Kõige otsesemaks võimaluseks poliitikas osaleda on kaasalöömine erakondade tegevuses või nende aktiivses toetajaskonnas. Neid, kes ei ole ennast erakondlikult määratlenud, on nii eestlaste kui ka mitte-eestlaste seas tublisti üle kolmandiku (vastavalt 36% ja 40%). Samas on erakondlike eelistuste muster rahvuste lõikes väga erinev: kui eestlasest valija teeb oma otsuse kogu poliitilise spektri ulatuses, siis venekeelsete valijate senine parktika on olnud must-valge: kas üldse mitte osaleda või valida Keskerakond, kõigi teiste, ka nn vene parteide pooldajaskond pole ületanud paari protsenti. **Viimase aasta jooksul on selline muster hakanud hägustuma**, ka vene ja teistest rahvustest kodanikud on asunud oma huvide väljendamiseks otsima poliitikal väljal uusi alternatiive.

Monitooring näitab, et eriti nooremad, paremini lõimunud ja majanduslikult edukamad vene ja muu kultuuritaustaga kodanikud on hakanud huvituma teistest seni valdavalt eestikeelsetele valijatele orienteeritud erakondadest. Selleks et välja murda senisest üheülbalisusest ja jõuda **demokraatlike vaadete ja valikute pluralismini ka venekeelses kodanikkonnas**, oleks kindlasti vaja elavdada kõigi erakondade suhtlemist venekeelse elanikkonnaga, mis omakorda tähendaks nn eesti erakondade suuremat tähelepanu oma rollile lõimumispoliitikas ning **avatust ka venekeelse elanikkonna probleemide ja arvamuste kuulda võtmisele**. Loomulikult on selle eelduseks venekeelse valijaskonna kodanikuidentiteedi tugevnemine, soov konstruktiivselt kaasa lüüa Eesti riigi ja ühiskonna kui terviku arendamises. Sellega seoses võiksid kõik erakonnad kaaluda **vahendite suunamist kodanikukoolitusele ja demokraatlike väärtuste edendamisele** Ida-Virumaal, Lasnamäel ja Maardus, pidades eriti olulise sihtrühmana silmas sealseid noori.

Ülalkirjeldatud probleemide lahendamisel on põhiliseks väljakutseks aktiivsete klastrite A, B ja C kaasamine lõimumispoliitika subjektide, mitte objektidena.

Nagu juba eespool öeldud, on **edukalt lõimunute rühm (A-klastri) ja venekeelsete Eesti patriootide rühm (B-klastri)** kõrge kodanikuidentiteediga ning suunatud aktiivsele osalusele. Nende puhul on küsimus pigem võimaluste loomises olla partneriks ja ka eestvedajaks noorte väärtus- ja kodanikukasvatuse elluviimisel ning vanemaealiste motiveerimisel jätkama pingutusi Eesti kodakondsuse omandamiseks. Aktiivsete valijatena on mõlema klasteri esindajad atraktiivsed kõigi erakondade jaoks, sealhulgas on eriti A-klastri huvitatud ambitsioonikatest väljakutsetest.

Hea eesti keele oskusega, kuid ametliku poliitika suhtes tõrkate noorte usalduse võitmiseks ja kaasaamiseks on vajalik kaasaegse ja atraktiivse noorsootöö programmi väljatöötamine, milles noortel endil oleks otsustava sõna õigus.

Valdavalt noorem ja protestimeelne C-klaster on oma hea eesti keele oskusega venekeelse noorsoo eestvedajana oluline sidusrühm. Samas on selles klastris endas pooled noored ka ilma Eesti kodakondsuseta, mistõttu nad on ka ise **kodanikukasvatuse ja noorsootöö oluline sihtrühm**. Tähelepanu väärib selles klastris rohelise ideoloogia veidi suurem populaarsus. Kuna selles klastris on keskmisest rohkem kultuurilise ja riikliku mitmikidentiteediga inimesi, on nendega suheldes vajalik **vältida poliitilist sildistamist ja normatiivset mustvalget lähenemist**. C-klasteri noorte ning nende vähem aktiivsete ja edukate *D- ja E-klasteritesse kuuluvate eakaaslaste* suletud ringist välja toomiseks ei tohiks ühtki jõupingutust liiga suureks pidada, sest patriootlike tunnete laienemist ja tugevnemist pole tõenäoliselt ette näha ka nooremates eärühmades. Vastupidi, uuringud viitavad, et viimase kümne aasta jooksul on laienenud ükskõikne hoiak riigi ja demokraatlike väärtuste suhtes põhikoolis käivate noorte seas, eriti Eesti venekeelsete noorte seas (Toots & Idnurm 2011). Ühiskonnaõpetus lihtsalt teadmiste ja info levitajana seda hoiakut tõenäoliselt ei muuda – ühiskonnaõpetusealased teadmised ei korreleeru hoiakutega (*op cit*).

Väga oluline on **vene koolide noorte aktiivne osalemine koos eestlastega noorteorganisatsioonides ja vaba aja keskustes**. Tuleb ka arvestada normatiivse surve puhul kergesti tekkivat protestiidentiteeti. Tulemusi annab kultuurilise tõlkimise ja dialoogi õpe – **eesti, vene ja lääne kultuuri suhestamine**, vaatamine uues ajaloolis-territoriaalses, mitte kitsalt eestlaste perspektiivis. Kaaluda tasuks ka kollektiivse mälu problemaatika süvendatuma analüüsi sissetoomist lõimumisalastesse uuringutesse ning pikemas perspektiivis mälu poliitika aspekti sissetoomist lõimumispoliitikasse.

Vähelõimunud (D-klaster) on suures osas määratlemata kodakondsusega, kuid nad näitavad kohalikel valimistel üles keskmist aktiivsust. On oluline, et selle sihtrühma liikmed tahaks saada Eesti kodakondsust, kuid 90% neist peab eesti keele eksamit ületamatuks takistuseks. Selle sihtrühma liikmed vajaksid selleks spetsiifilist ja ka psühholoogiliselt julgustavat ettevalmistust (vt ülal).

Lõimumata (E-klaster) on valdavalt Vene kodakondsusega, kuid samas kuulub siia ka Eesti kodanikke (17%) ja noori (20%), keda tuleks antud rühmast "välja tõmmata", eeskätt läbi ülalkirjeldatud tööturu ja hariduse valdkonna meetmete.

9.4.2. KODANIKUÜHISKONNA ARENDAMINE

Lõimumispoliitika meetmete üheks sihtgrupiks on ka kodanikuühendused. Lõimklastrite jaoks, muukeelse elanikkonna jaoks on nad aga sidusrühm. Üldine eesmärk peaks olema, et kodanikuühiskond areneks ja seguneks huvipõhiselt, valdkonnapõhiselt.

Venelaste jt rahvustest inimeste kodanikuaktiivsuse ja ühendustes osalemise suurendamiseks tuleks käsitleda Eesti katusorganisatsioone lõimumispoliitika sidusgrupina senisest laiemalt. Nad aitavad oma valdkonna tegevuse kaudu ja oma meetoditega kaasa muukeelse elanikkonna kodanikuteadlikkuse ja -aktiivsuse paranemisele. Samuti saaksid Eesti lõimumiskava rakendajad teha kasulikku koostööd **Kodanikuühiskonna Sihtkapitali**, EMSL-i, Etnowebi jt ühendustega, kellel on kogemusi ühenduste tegevusvõimekust tõstvate ja ühendustesõbralike toetusmeetmete väljatöötamises ning organisatsioonidevahelise koostöö soodustamises. Lõimumispoliitika meetmete väljatöötamiseks tuleks **kaasata** vene jm emakeelega elanikkonna osaluses **kogemusi omavaid eestikeelseid katusorganisatsioone, esindus- ja huvikaitseorganisatsioone**.

Suurematele **katusorganisatsioonidele tuleks võimaldada tegevustoetust info järjepidevaks levitamiseks vene ja inglise keeles** omas valdkonnas ja oma sihtrühmale ning nende kaasamiseks ühenduse töösse kui poliitikakujundamise protsessidesse.

Kodanikuühiskond on oluline lõimumise ressurss, kuid selle arendamine vajab süsteemset toetust. Eesti katusorganisatsioonide tuleks toetada ja tunnustada, hetkel pole nad oma rolli venekeelsete liikmete-toetajate kaasamisel teadvustanud. Venekeelsed vabaühendused vajavad baasvõimekuse tõstmisel toetust. Oluline tegur on temaatilise venekeelse info levi.

Venekeelsete organisatsioonide **arengu toetamine vajab koordineerimist**, näiteks võiks olla ühe riiklikult toetatava jätkusuutliku katusorganisatsiooni või kogu ülesandeks uute ja olemasolevate ühenduste **aktiveerimiseks** vajaliku info kogumine ja **nende vahendusel toimuva lõimumisprotsessi tegevuste strateegiline planeerimine**. Näiteks võiks koguda rahvusvahelist parimat praktikat; pakkuda praktilisi tegevuskonsultatsioone ning koolitusi rahvusvahemusi kaasavatele kodanikuühendustele ja aktiivsetele kodanikele. Eesti katusorganisatsioonid ei ole kokku puutunud venekeelsete organisatsioonide nn organisatoorse arendamisega ehk nõustanud liikmete paremat värbamist, ühenduse juhtimist, tegevuskava ja strateegia koostamist, projektide planeerimist, kirjutamist ja elluviimist. Samas selgus KUAK-i (2010) fookusgrupi aruteludest venekeelsete ühendustega, et vajadus on just selliste **koolituste ja nõustamise** järele.

Ka mitmed rahastajad on nentunud, et venekeelsete ühenduste projekti- taotluste sisu ning kvaliteet vajavad tugevalt järeleaitamist. Need on ühenduste baasvõimekuse teemad, mille edendamise toetamine peaks käima keskselt, näiteks MISA ja KÜSKi koostöös.

Läbi toetusmehhanismide saab soodustada ühenduste omavahelist koostööd ja võrgustumist. Eesti kodanikuühenduste areng on näidanud, et **koostöö ei teki loomulikult, vaid vajab veidi tõuget**, et ühendused selle kasu mõistaksid ja harjuksid suurema mõju saavutamise nimel ideid jagama. Ilmselt tuleb venekeelsetes kodanikuühendustes läbi käia sama õppeprotsess.

Väga oluline on vahendada **venekeelsetele organisatsioonidele** informatsiooni eesti ühendustest erinevates valdkondades ja piirkondades, kes on **potentsiaalsed koostööpartnerid või mentorid**.

Selleks et leevendada muukeelse elanikkonna infosulgu, tuleks toetada Eesti ühenduste (eeskätt esindus- ja eestkosteühenduste, katusorganisatsioonide) algatusi, nagu venekeelse veebilehekülje loomine, infomaterjalide tõlkimine vene keelde ja levitamine. Uusimmigrantide kiiremat lõimumist soodustaks ka ingliskeelse info olemasolu. Senine praktika näitab, et sellised toetused on olnud põhjendatud ja saanud venekeelselt elanikkonnalt ning meediakanalilt positiivset tagasisidet.

Toetada tuleks eesti ühenduste (eeskätt esindus- ja eestkosteühenduste, katusorganisatsioonide) inimressursi ja liikmeskonna arendamist selles suunas, et **põhimeeskonnas oleks rohkem kaasatud erinevatest rahvustest keeleoskajaid inimesi**. Professionaalse tõlketeenuse sisseostmise asemel tuleks toetada **inimes(t)e leidmist organisatsiooni, kes tegeleb tegevuste venekeelse kajastamisega**, olgu selleks üliõpilased praktika korras, vabatahtlikud või organisatsioonis palgal olev inimene. See aga eeldab **pigem tegevustoetust kui ühekordset projektitoetust**. Senine praktika näitab, et paremini kui koostöö venekeelsete organisatsioonidega mõjub venekeelsele sihtgrupile julgustavalt organisatsioonis aktiivsete muust rahvusest inimeste olemasolu. Nende leidmine, hoidmine ja arendamine on aga aeganõudev protsess. Seetõttu on oluline toetada heade praktikate ulatuslikumat levimist ja järjepidevust, näiteks EMSLi Liidrikool ja mentorlusprogramm, Tallinna Puuetega Inimeste Koja poolt läbiviidavad üldisemad venekeelsed kodanikuhariduse koolitused ja aruteluringid. Seejuures sobiks nii nende tegevuste rahastamine kui ka koostöö tegemine neid praktikaid viljelevate organisatsioonidega.

Uusimmigrantide lõimumise seisukohast on oluline Eestis tegutsevate rahvusühenduste (tatari, islami, ukraina, juudi jms) kui kodanikuühiskonna olulise toimimisvormi toetamine tegevustes, mis

soodustavad rahvuskaaslaste kiiret sotsialiseerumist Eesti ühiskonda ning väldivad sotsiaalse isolatsiooni teket.

Piirkondlikult on oluline toetada ka eesti ühenduste laienemist Ida-Virumaale, seal püsipartnerite leidmist ja võrgustiku osaks arendamist.

9.4.3. ETNOKULTUURILINE IDENTITEET LÕIMUMISPROTSESSIDE KAASMÕJUTAJANA, SELLE ARVESTAMINE LÕIMUMISTEGEVUSTES

Lõimumistegevuste prioriteediks on „...arendada Eesti püsielanike jaoks riigi ühistähendust,... aktsepteerides samal ajal kultuuride erinevust” ning „... piirkondlikest iseärasustest või sotsiaalsest eemaldumisest tingitud rahvusliku ja kultuurilise kapseldumise vältimine nii olemasoleva rahvastiku kui ka uusimmigrantide puhul” (Lõimumiskava, lk 3). Selliste eesmärkide saavutamine eeldab, et **kommunikatsioonil sihtrühmadega suudetakse tabada etnokultuuriliste eripärade suhtes tundlik ja diskreetne toon ning vältida (kohati ka leevendada) assimilatsioonihirmu teket**. Etnokultuurilise identiteedi tunnustamise ja säilitamissoovi kommunikeerimine on lõimumisprotsessi tegevustes vajalik komponent, kuna etnokultuuriline enesemääratlus on lõimumisprotsessi siht- ja sidusrühmade jaoks oluline. Etnokultuuriline identiteet ei ole praegu arenenud vastanduvalt kodanikuidentiteedile – mõlemad kollektiivse enesemääratluse viisid arenevad suhteliselt eraldiseisvalt. Kuigi indiviidi või ka teatud rühma tasandil võib olla tugevam üks või teine enesemääratluse viis, ei saa ühiskonnas domineerimisseost üldiselt täheldada. **Etnokultuurilise identiteedi säilimisele suunatud lõimumistegevused võivad edastada positiivse signaali ka vähem lõimunute sihtrühmadele**. Kuna keel on etnokultuurilise identiteedi määramisel väga tähtis, siis tuleks tähelepanu pöörata just eesti keele õpet ja kasutust toetavate meetmete puhul ka etnokultuurilise identiteedi rõhutamise/säilitamise aspektile (nt vene kultuurisümbolite kasutamine keeleõppes), eriti arvestades analüüsil esile tulevat seost sagedasema eestikeelse suhtlemise ja nõrgema etnokultuurilise identiteedi vahel.

Etnokultuurilise identiteedi säilitamise tagamise eesmärki ei saa katta ainult rahvuskultuuri seltside tegevuse toetamisega, sest nende tegevus on võrdlemisi piiratud mõju-ulatusega. Etnilise identiteedi säilitamise ülesannet ei saa ainult neile delegeerida, vaid tuleb leida ka muid meetmeid seatud eesmärgi täitmiseks ning selle tegevuse kommunikeerimiseks laiemale avalikkusele. Rahvuskultuuri seltsidega suheldes tasub silmas pidada, et suhteliselt suur osa väiksema-arvuliste etniliste rühmade liikmeid Eestis on sisuliselt mitmikidentiteediga. Seega peaks toetuse puhul n-ö konserveerivatele tegevustele **eelistama tõlkivaid tegevusi, mis sisaldavad mitme kultuuri interaktsiooni**.

Nii etnokultuurilist identiteeti kui ka üldisemat sotsiaalset solidaarsust toetab **tähtpäevakommunikatsioon**, mis omakorda on hea vahend kontaktide ja kommunikatsiooniruumi arendamiseks. Eesti tähtpäevakalender on venelastele ja teistest rahvustest inimestele küllaltki hästi tuntud.

Rahvakalendri jaanipäev, riikluse sõnumiga iseseisvuspäev, samuti pereväärtustega seonduv emadepäev on teiste rahvuste esindajate perepraktikates küllaltki hästi juurdunud. Kindlasti on pereväärtustega seonduvad tähtpäevad hea võimalus ühiste eesmärkide ja omavahelise seotuse kommunikeerimiseks. Õigeusu traditsiooniga seonduvate tähtpäevade (eeskätt jõulude) suurem rõhutamine Eesti avalikus ruumis kommunikeeriks kultuurilist tundlikkust ning avatust. Vene rahvakalendri tähtpäevade ning nende lokaalse tähistamise kajastamine meedias aitaks hajutada ühekülgselt ettekujutust, et venekeelne elanikkond tähistab üksnes 9. maid. Teiselt poolt on oluline vähendada etnilist samastumist Venemaa imperialistliku identiteedipoliitikaga. Samuti aitaks nendele tähtpäevadele viitamine avalikus ruumis

Etnokultuurilise identiteedi säilimisele suunatud lõimumistegevused ei tohiks piirduda ainult rahvuskultuuri seltside toetamisega. Toetatavate tegevuste amplituud peaks olema laiem, sest see edastab positiivse signaali ka vähem lõimunute sihtrühmadele.

kommunikeerida Eesti lõimumispoliitika multikultuursuse põhimõtteid.

Lõimumise sihtrühmade e lõimklastrite lõikes ei eristu iseäranis tugeva või nõrga etnokultuurilise identiteediga sihtrühmi. Arvestades aga asjaolu, et lõimklastrites on kodanikuidentiteet erineva tugevusega, võib siiski välja tuua lõimklastrite üldised identiteediprofilid.

Edukalt lõimunud (A-klastr) on tugeva kodanikuidentiteediga, enamasti orienteeritud individuaalsele sotsiaalsele mobiilsusele ning tõenäoliselt pelgab eristuvaid, enamusrühmale vastanduvaid kollektiivseid kuuluvusi. Ka teised uuringud viitavad, et sotsiaalne mobiilsus on seotud positiivse hoiakuga eestlaste ning etniliste rühmade vaheliste suhete kohta (Ehala & Zabrodskaja 2011). Samas on ligikaudu kahe kolmandiku jaoks sihtrühmast etnokultuuriline identiteet väga oluline, kuigi see ei väljendu avalikes praktikates (nt tähtpäevade tähistamine) nii tugevasti kui mõne teise klasteri puhul. Nendega suhtlemisel on oluline **kommunikatiivne respekt etniliste eripärade suhtes**, et nad ei tunnetaks eestistumist ainsa võimaliku akulturatsioonivalikuna.

Venekeelne Eesti patrioot (B-klastr) on kodanikuidentiteedi ja etnokultuurilise identiteedi profiililt sarnane A-klasteriga. Samas on B-klasterisse kuuluvad inimesed **märgatavalt aktiivsemad oma etnokultuurilise identiteedi n-ö praktiseerimisel** – nad osalevad keskmisest aktiivsemalt rahvuskultuuri selt-sides, tähistavad tähtpäevi jne. Nende puhul on riigilt tuleva kommunikatsiooni kultuuriline sensitiivsus tõenäoliselt veelgi olulisem kui eestistumisele kalduva A-klasteri puhul.

Eestikeelsete kriitiliste (C-klastr) sihtrühmast on ligikaudu iga teine üldse nõrga kollektiivse identiteediga nii kodaniku- kui ka etnokultuurilises dimensioonis. Ligikaudu iga teise sihtrühma kuuluja elus domineerib etnokultuuriline identiteet kodanikuidentiteedi üle. Samas ei väljendu see eriti ei praktikate tasandil (tähtpäevad jm) ega ka üldistes veendumustes – märkimisväärne osa arvab, et tänapäeva maailmas ei pea inimesed end üldse rahvuslikult määratlema. Kuna sihtrühm on aga üldse kriitiline, siis on nende jaoks vastuvõetavam ka probleeme kriitiliselt reflekteeriv ja semiootiline, eesti, vene ja muid kultuure vastastikku „tõlkiv“, taustu selgitav käsitlusviis, eesti temaatika vaatamine laiemas ajaloolis-territoriaalses, mitte kitsalt eestlaste perspektiivis.

Ka Valk jt autorid, kes on uurinud etnilise ja kodanikuidentiteedi vahekorda sotsiaalpsühholoogiliste meetoditega, toovad esile etnilist ja kodanikuidentiteeti ühendava enesemääratlusega, n-ö „eestivenelaste“ rühma ning end eeskätt „venelasena“ määratlenute rühma, kelle puhul etnilise ja riigirahvusliku (*national*) enesemääratlusega seonduvad emotsioonid ei kattu (Valk *et al* 2011). Autorid avaldavad oma uuringu baasil kahtlust, et põlvkondade vahetudes laieneb ilma välise toetuseta ka kodanikuidentiteet, kuna ka nende analüüs vanuserühmade lõikes seda ootust ei kinnita (*op cit*). Samuti leiavad nad, et seni viljeldud keeleõpe ning EV kodakondsuse kommunikatsioon ei ole eesmärgi saavutamiseks piisav, vaid vajalik on spetsiaalne bikultuuriline (st etnilist identiteeti ning sellega seotud positiivseid emotsioone tunnustav) lähenemine (*op cit*).

Vähelõimunute (D-klastr) sihtrühma identiteediprofiil on kõige kirjum – osa sihtrühmast on nõrga kollektiivse identiteediga mõlemas dimensioonis, osa jaoks domineerib emb-kumb, ligikaudu neljandiku puhul on mõlemad identiteedid võrdlemisi hästi välja kujunenud. Rühmale on oluline Venemaa tähtpäevade aktiivne tähistamine, seda tasakaalustaks nende aktiivsem kaasamine (sh lapsevanematena) koolides toimuvatele Eesti tähtpäevade tähistamisele ja eesti kultuurile omase kombestikuga seotud üritustele. Kodanikuidentiteeti tugevdaksid siin kahtlemata reaalsemad võimalused saada Eesti kodakondsust, kus tagasihoidlik võimekus keeleõppes on põhiliseks takistuseks.

Lõimumata (E-klastr) on identiteediprofiililt sarnane C-klasteriga. Ligikaudu pool sihtrühmast on üldse nõrga kollektiivse identiteediga, teise poole puhul domineerib etnokultuuriline identiteet.

E-klastrisse kuulujad on üsna aktiivsed oma identiteedi igapäevasel taaskinnitamisel nii läbi keeleliste, meediatarbimuslike kui ka muude praktikate, sh läbi Venemaa tähtpäevade kalendri aktiivse järgimise. Selle sihtrühmaga suhtlemisel tuleks eeskätt silmas pidada nende mõju uue kapseldunud põlvkonna kasvulavana, st keskenduda sellele, kuidas kommunikeerida noortega, kelle (vana)vanemad kuuluvad antud sihtrühma.

9.5 Inforuumi ja kontaktide aspekt lõimumisel

Info- ja kontaktide ruumi aspektist on vaadeldud meediatarbimise praktikaid (k.a usaldus), rahvustevahelisi vahetuid kontakte ning valmisolekut lubada „teisi“ privaatsesse ja ühisesse/avalikku ruumi nii otseses (nt mitmerahvuseline klassikollektiiv) kui ka kaudses mõttes. Siin on soovitud eesmärgiks, millest tõukuvad soovitud ning mis vormib analüüsi, ühise kommunikatiivse keskkonna teke, mis võimaldab ühiskonnal toimida; ühiskonnaliikmete ligipääs kommunikatiivsele keskkonnale ja vahenditele.

9.5.1. MEEDIATARBIMINE, INFORMEERITUS, INFO HANKIMINE

Venekeelse meediatarbija inforuum on mitmekesine. Eestikeelsete kanalite vene taustaga audiotooriumi on ERRi tegevustes praegu vähe arvesse võetud. Eesti venekeelsetel meediakanalitel, eriti Raadio 4-l, on väga oluline roll nii praktilise igapäeva-info levitaja kui ka sotsialiseerijana. Etniliste konfliktide kogemine on sageli meedia kaudu vahendatud.

Ehkki venekeelne elanikkond tervikuna jälgib pidevalt Venemaa telekanaleid, **ei tähenda see, et venekeelse elanikkonna inforuum oleks ühtne ja Venemaa-keskne.** Vastupidi, tänu suurenenud eesti keele kasutamisele meedia jälgimisel ja ka rohketele võimalustele tarbida venekeelses versioonis või venekeelsete subtiitritega varustatud globaalseid telekanaleid, on **Eesti venekeelse elanikkonna inforuum eestlaste omast isegi tunduvalt mitmekesisem.** Küllaltki suur hulk venekeelsest elanikkonnast, erinevate uuringute andmeil **20–30%, osaleb regulaarselt ka eestikeelses inforuumis, mida tuleks palju rohkem arvesse võtta eesti meediakanalite, eriti ERRi tegevuses** ning ka eestikeelses Internetis. Samas jälgib vaid väike osa eestikeelsest audiotooriumist ka venekeelset meediat, sh Internetis avaldatavaid seisukohti. Üldiselt on suurenenud mõlemapoolne tähelepanu vastastikuste hoiakute suhtes ning just paremini lõimunud ja eesti keelt valdav osa teistest rahvustest kurdab rohkem rahvuskonfliktide esinemise üle. Lõimumise seisukohalt on eriti oluline arvestada, et **nii eestikeelses kui ka venekeelses meedias kohati esinev eelarvamuslik, solvav ja ülbe suhtumine teistesse rahvustesse võimendab muljet rahvustevaheliste konfliktide teravusest Eestis, samas kui meediavälistes kontaktides neid konflikte sellisel määral ei esine.** Sellele peaks senisest rohkem tähelepanu pöörama ka **ajakirjanduse eetika ja iseregulatsiooniga tegelevad institutsioonid.** Nende poolt tuleks **algatada sõltumatu meediamonitoring,** mis hoiaks tähelepanu all nii eesti- kui ka venekeelst ajakirjandust, sh jälgiks internetiportaalide sisu vastavust rahvusliku vaenu õhutamise ja teisi rahvusi halvustavate stereotüüpide vältimise põhimõttele.

Võrreldes 2008. a integratsiooni monitooringuga on mõnevõrra tõusnud kodukohas, Eestis ja Euroopa Liidus toimuvast hästi informeeritute osakaal teistest rahvustest inimeste hulgas. Selle üheks põhjuseks ongi nähtavasti eestikeelsete meediakanalite aktiivsem jälgimine. Samuti on Eesti venekeelne meedia, eriti **Raadio 4** suurele osale eesti keelt vähem oskavale või täiesti umbkeelsele audiotooriumile oluliseks infoallikaks. Arvestades, et kaks kolmandikku venekeelsest kesk- ja vanemaalisest elanikkonnast ja siiski ka ligi kolmandik noortest ei suuda eestikeelseid infokanaleid jälgida, on Eesti riigi toimimise ja usaldamise seisukohalt **jätakuvalt oluline toetada igapäevast praktilist infot,** sh seadusandlust ja inimeste argielu puudutavaid, tervise ja turvalisusega seotud teateid, kultuurisündmusi, kodanikuühenduste tegevust kajastavat teavet **usaldusväärselt edastavate infokanalite, sh venekeelsete**

internetiportaalide tegevust. See on eriti oluline, arvestades Eesti lõimumisprotsesse kahjustava **Venemaa kaasmaalaste poliitika fookust venekeelse elanikkonna mõjutamisele.**

Temaatilistelt eelistustelt on esikohal loomulikult kohalikud uudised. Kuid kõige enam tunnevad nii eestlased kui ka mitte-eestlased, eriti vanemad inimesed, puudust loodussaadetest. Eesti kauneid paiku, reisimis- ja matkamisvõimalusi tutvustavaid saateid on televisioonis tõesti väga vähe, see on oluline kasutamata potentsiaal ka lõimumise seisukohalt.

Hoiakud vene ja eesti arvamusiidrite sagedasema esinemise suhtes vastavalt eesti ja vene meedias on suhteliselt positiivsed, samuti ka hoiakud pikema venekeelse *infotainment'i*, filmi- ja meelelahutusprogrammi käivitamise suhtes nädalavahetusel ETV2-s. Samas leiab aga täismahulise venekeelse telekanali tekitamine küll venekeelse elanikkonna enamuse toetust, kuid paljude eestlaste hulgas (53%) vastuseisu. Selle käikulaskmine nõuaks seega lisaks soodsamatele majanduslikele oludele ka tõsist selgitustööd.

Eestikeelseid saateid ETV2-s venekeelsele vaatajale tõlkides on eelistatav kasutada subtiitreid – venekeelsete vaatajate seas toetavad seda varianti küll vaid pooled (teised eelistaksid sünkroontõlget), aga eestlasi sünkroontõlge häiriks (subtiitrid mitte).

Venekeelset elanikkonda tuleks ERRi, eriti ETV tegevuses vaadelda erinevatest sihtrühmadest koosnevana. Meediatarbimise klasteranalüüsi võrdlemine lõimklastrites kirjeldatud sihtrühmadega võimaldab eristada kolme-nelja suurt auditooriumitüüpi. Kõigepealt tuleb esile tõsta omaette suure rühmana (umbes kolmandik kogu vene elanikkonnast) **eestikeelseid meediakanaleid aktiivselt kasutavaid**, oluliseks pidavaid ja usaldavaid inimesi, kelle hulgas pooled on noored tallinlased, kolmandik juhid ja spetsialistid (60–70% valdavad hästi eesti keelt). Olenevalt positiivsemast või kriitilisemast häälestusest kuulub see auditoorium kas edukalt kohanenud klastrisse A või protestimeelsesesse klastrisse C. Enamik nendest osaleb küllalt järjekindlalt eesti meediaruumis. Seejuures on peaaegu pooled nendest (oletuslikult 10–15% kogu venekeelsest elanikkonnast) sedavõrra eestistunud, et eelistavad Eesti kohta info saamiseks eestikeelset meediat nii kohalikule venekeelsele kui ka Venemaa meediale.

Venekeelset elanikkonda tuleks ERRi, eriti ETV tegevuses vaadelda erinevatest sihtrühmadest koosnevana.

Kolmandik venekeelsest auditooriumist kasutab aktiivselt eestikeelseid kanaleid ja teda tuleks meediasisu tootmisel rohkem arvesse võtta, mitte üksnes vaataja-kuulaja, vaid aktiivse sisendiandjana (saatekülaline, autor jne). Venekeelse elanikkonna kaasamine nõuab eraldi pühendumist ja ettevalmistust.

Äärmiselt oluline oleks saavutada selle **aktiivse eesti keeles vabalt suhtleva rühma nähtavam osalus eesti meediaruumis** mitte ainult auditooriumina, vaid ka kõigil ühiskondlikult olulistel teemadel esinejate, autorite ja tegelastena. Seejuures tuleb arvestada, et nende sageli Eesti ühiskonnas toimuva suhtes eestlastest kriitilisema hoiakuga arutlejate aktiivsem kaasamine (küsitluse andmeil on ligikaudu viiendik sellest sihtrühmast osalenud mitmesugustes protestiaktatsioonides nii Internetis kui ka mujal) nõuaks erinevate mõtteviiside ja vaadetega inimeste mõttevahetuse suunamisel ka saatejuhtidelt suuremat meisterlikkust. **Aus ja terav debatt, venekeelse elanikkonna arvamuste kaasamine mõttevahetusse** muudaks need saated dünaamilisemaks ja nii **eesti kui ka vene kultuuritaustaga auditooriumile kaasakiskuvaks**. See aitaks oluliselt lähemale liikuda ühise eestikeelse avaliku sfääri kujunemisele, mis ongi ühiskondlik-poliitilise lõimumise oluliseks eesmärgiks.

Eelnevale vastandlik auditooriumi tüüp ühendab **Eesti-huvilisi vanemaid inimesi Ida-Virumaalt ja Tallinnast** (umbes viiendik kogu venekeelsest elanikkonnast), kellest suur osa eesti keelt hästi ei valda, mistõttu nende osalus eestikeelses meediaruumis on üsna vähene. Tüübi eripäraks on suur huvi Eesti arengu erinevate aspektide vastu ja

soov, et meedia osa eestlaste ja mitte-eestlaste integratsioonis oleks suurem (lõimklastrid B ja D). Selle rühma põhiliseks infoallikaks on Raadio 4, samuti jälgivad nad aktiivselt kohalikku venekeelset ajakirjandust. Selle, **Eesti suhtes positiivselt häälestatud** venekeelse auditooriumi osa **sihiteadlik arvestamine ERRi venekeelsetes saadetes nii kuulajate-vaatajatena kui ka esinejatena** on oluline vastastikust usaldust ja mõistmist kujundav tegur eesti keelt mitteoskava vanema generatsiooni suhtumisel Eesti riiki, aidates seega oluliselt kaasa Eesti ühiskonna paremale lõimumisele.

Kolmanda sihtrühmana tuleks käsitleda valdavalt **Venemaa meediakanalitele orienteeritud** (osalt lõimklaster D, valdavalt E), suures osas **töolistest** koosnevat viiendikku venekeelsest elanikkonnast, enamjaolt **Ida-Virumaalt**, kelle eesti keele oskus on vähene ja huvi Eesti elu vastu nullilähedane. Teistest rühmadest kõige vähem usaldavad selle rühma esindajad Eesti riiklikke institutsioone, kuid sellegi rühma jaoks on **olulised ja usaldusväärsed ka Eesti venekeelsed kanalid**. Igapäevaste olude ja probleemide vähem politiseeritud Eesti venelaste argielu kajastav käsitlus ETV venekeelses teleprogrammis pakuks huvi arvatavasti nii eelmisele kui ka sellele rahvusrühmale.

Uusimmigrandid on enda väitel küll huvitatud ja avatud ühiskonnas toimuva suhtes, kuid see ei ilmne eriti nende reaalsest käitumisest. Nad väidavad, et tunnevad huvi Eesti teatri, televisiooni ja uudiste vastu, ent selle mõistmiseks on oluline hea keeleoskus. Eesti uudiste jälgimine pole pidev harjumus, pigem keeleõppeprojekt. Igapäevast informatsiooni saadakse pigem rahvusvaheliste info kanalite või oma emakeelsete infoallikate kaudu. Kultuuriüritustel uusimmigrandid eriti sageli ei osale – info kättesaamatuse või puudumise tõttu ning jällegi puuduliku keeleoskuse tõttu, samuti puudub julgus ja pealehakkamine. Parimad viisid uusimmigrantidele infot jagada on kohad, kus nad rohkem liiguvad: riigi- ja ametiasutused, MISA kohanemiskursused, kogudused, ühendused. Üheks tähtsamaks oskuseks, mida kohanemisprogrammi käigus omandada, on oskus iseseisvalt eestikeelsest internetist informatsiooni leida ja ise seda sisestada. Samuti on oluline info ühiskonna eri valdkondades toimimisest ning seadustest, oskused argielus toime tulla (poes, juuksuris, pangas, töövestlusel, ametiasutustes suheldes), toime tulla ja abi leida nii töökoha otsingul, eraettevõtte asutamisel, kinnisvara soetamisel kui ka sotsiaal- ja õigusabiküsimustes.

9.5.2. RAHVUSTEVAHELISED KONTAKTID, VALMISOLEK KONTAKTIDEKS NING HOIAKUID LIIGIPÄÄSU SUHTES POLIITIKATELE

Toimunud on märkimisväärne eestlaste hoiakute muutus venekeelse elanikkonna kaasamise suunas ning jätkuvad ja uued allpoliitikal peaksid seda arengut toetama ja võimendama. Oluline on osalusvõimluste depolitiseerimine – näiteks spordi ja meelelahutuse valdkonnas, teaduses, kultuuris või ettevõtluses edukad vene taustaga inimesed positiivsete rollimudelite pakkujana. Selliste edulugude sagenenud avaldamine eestikeelses meedias väärrib kindlasti tunnustust.

Eestlaste avalik arvamus venelaste jt rahvuste kaasamise suhtes on muutunud avatumaks.

Eestis tajuvad etniliste vähemuste liikmed üha harvemini vahetat ebavõrdset kohtlemist. Samas on vahendatud konfliktikogemus märkimisväärne, eriti keeleliselt hästi lõimunute rühmades.

Positiivne areng on ka teiste rahvuste hulgas ebavõrdse kohtlemise tajumise vähenemine. Samas on oluline tähele panna, et ebavõrdsuse taju on suurim kõrgema hariduse ning parema eesti keele oskusega inimeste hulgas, kes jälgivad ka eestikeelset meediat ning kellel on ka ühtlasi eestlastest kõrgemad ootused riigi ja isikliku edu suhtes (rühmad A ja C) – st n-õ tugevalt integreerunud isikute puhul, kel on õigustatud teravdatud ootus kohtlemisele võrdväärse partnerina.

Rahvustevaheliste kontaktide osas aga selget trendi välja tuua ei saa. Endiselt domineerivad instrumentaalsed kontaktid (avalikus sfääris, koolis, tööl), samal ajal kui isiklikud suhtlusvõrgustikud on valdavalt oma rahvuse

kesksed. Siiski võib välja tuua, et kontaktid õpingute- või töökohas on oluliseks eelduseks kontaktideks ka personaalses sfääris (oluliselt rohkem kui vaba aja sfääris), mida küll ei toeta keelepõhiselt eristatud kool ning tööturg. Avalikel üritustel osalevad märkimisväärselt sagedamini eestlased. Avaliku sektori organisatsioonide ning kolmanda sektori ürituste puhul tuleks senisest suuremat tähelepanu pöörata ka venekeelsele teavitusele (vt ka soovitusi kodanikuühiskonna osas ülalpool). Keele valik ise edastab sõnumit, et üritus on mõeldud kõigile ühiskonnaliikmetele, mitte üksnes eestlastele.

Edukalt lõimunuid (A-klaster) iseloomustab teravdatud ootus olla kaasatud kui võrdne partner. Rahvustevahelise konflikti taju on seetõttu suurem kui teistes rühmades – tundlik etnotsentrilisuse suhtes eestikeelses suhtluses ja meedias. Vaja oleks eestlastepoolset (sh meedias) suuremat kultuurilist tundlikkust, arvestamist „teise“ olemasoluga, „meie“ hulka arvamist. Seda rühma ei tohi **tõrjuda ja solvata** „vaenuliku venelase“ stereotüüpide kasutamisega või lõimumisprotsessi objektina kohtlemisega.

Venekeelne Eesti patrioot (B-klaster). Neile on iseloomulik tagasihoidlikum eesti keele oskus, samas keskmisest kõrgem suhtlustihedus eestlastega, kõrge institutsioonide usaldus, madalam rahvustevaheliste konfliktide tunnetamine. Samas on neil kõige rohkem kokkupuuteid ebavõrdse kohtlemisega (keeleoskuse pinnal). **Oluline on lojaalsuse mittevõrdsustamine keeleoskusega, ka venekeelse osaluse tunnustamine.** Neile tuleks luua võimalusi suuremaks kaasamiseks eestikeelses keskkonda läbi erialaste ja huvialaste suhtlusvõrgustike.

Eesti keelt oskavate kriitiliste noorte sihtrühmaga tuleb suhelda avameelselt ja kriitiliselt, pakkuda eneseteostusvõimalusi ühisele eesmärgile orienteeritud meeskonnatöö kaudu.

Eestikeelne kriitiline (C-klaster). Seda rühma iseloomustab kõrge rahvustevaheliste konfliktide ja ebavõrdse kohtlemise kogemus (mitte niivõrd isiklik, kuivõrd vahendatud). Võrreldes teiste rühmadega on neil kõige vähem igapäevaseid kontakte eestlastega ning eestlasi suhtlusvõrgustikes (20%-l ei ole ühtegi tuttavat), samas oskavad nad eesti keelt üsna hästi. Keeleliselt lõimunud, kriitilisi noori ei tohi eemale tõugata aprioorse kahtlustamise ja umbusuga. Oluline on toetada tegevusi ja ühendusi, mis tihendavad suhtlust **eestlastest eakaaslastega**, leiavad kokkupuutepunkte huvide, **ühise eesmärgi kaudu, anda eneseteostusvõimalusi läbi meeskonnatöö.** Kommunikatsioonil noortega tuleks tutvustada Eesti võimalusi teiste riikidega võrreldes, arutada probleeme avameelselt, kriitiliselt läbi

diskussiooni, mitte läbi normatiivse või turundusliku retoorika.

Vähelõimunud (D-klaster). Selle sihtrühma liikmetel on kõige enam kontakte eestlastega **töökohal**, seega on ka oluline töökoha kui ressursi ärakasutamine lõimumise suurendamiseks, sh kontaktide kasvatamiseks.

Lõimumata (E-klaster). See rühm on kogenud kokkupõrkeid rahvuslikul pinnal kõige enam (10%, võrreldes kõikide klastrite keskmise 7%-ga), mis võib olla seotud üldise võõrandumise ning tõrjutuse tundega (mis tuleneb töötusest, madala haridustaseme ja nõrga eesti keele oskusega seotud perspektiivivuse tunnetusest tööturul). Selle rühma puhul peaks esimeseks sammuks olema sotsiaalse turvalisuse kasvatamine, ühiskonnaga sidustatuse suurendamine, eeskätt klastrisse kuuluvate noorte puhul, et vältida võõrandumise taastootmist.

Suhtumine uusimmigrantidesse on ühelt poolt paratamatust möönev – elanikkond vananeb ja Eesti on avatud ühiskond, kuhu võib tulla erinevaid inimesi erinevatest maailmapaikadest. Teiselt poolt tunnistatakse, et Eestis on juba niigi piisavalt teistest rahvustest inimesi ja ei tunta erilist kohustust neid veel vastu võtta. Suhtumine uusimmigrantidesse on positiivsem noorte seas, seda saab võimendada ka läbi hariduse: multikultuuriline õpe koolides, tolerantsuse ja avatuse rõhutamine. Uusimmigrandid ise ei tunneta diskrimineerimist ei tööandjate ega kaaskodanike poolt.

9.6 Stsenaariumid

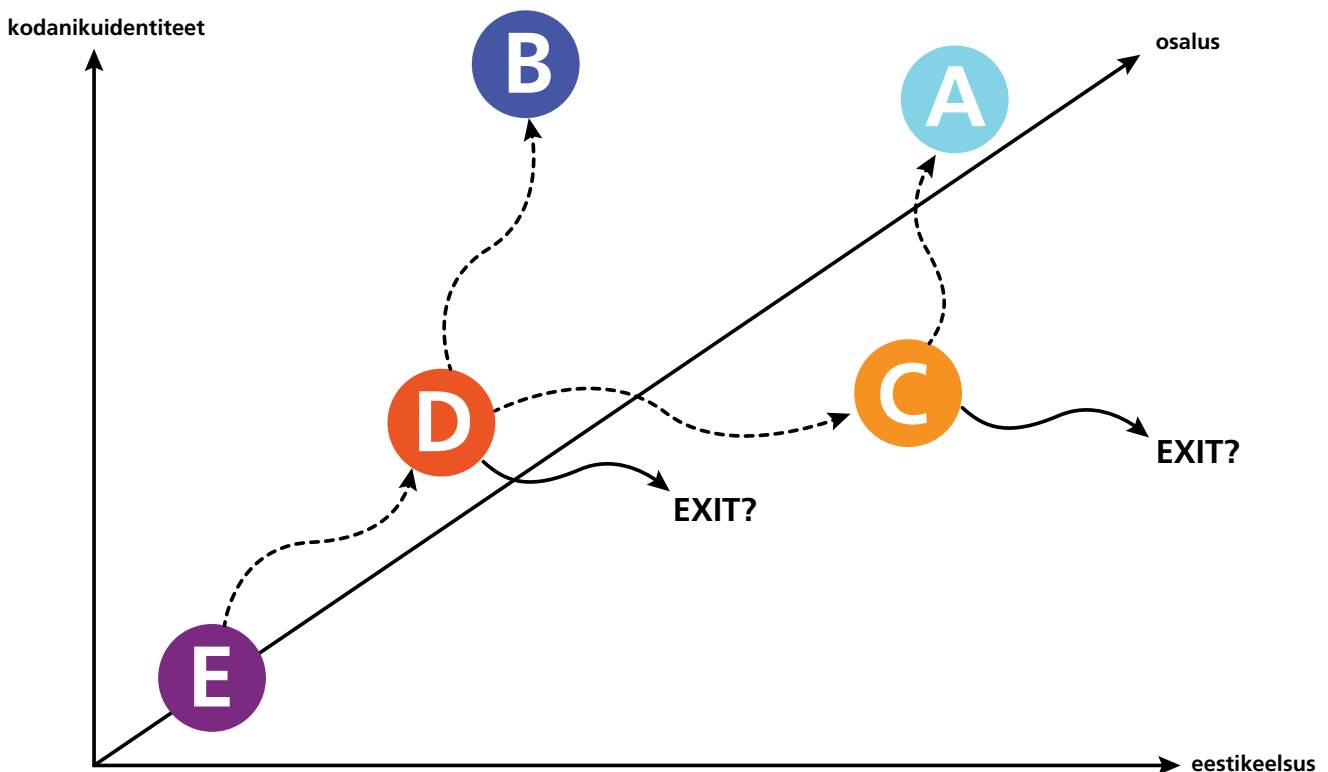
Käesoleva Integratsiooni monitooringu põhijäreldus on see, et senine lõimumispoliitika, mis oli suunatud „venekeelsele elanikkonnale“ või „määratlemata kodakondsusega isikutele“ kui sotsiaalselt umbmäärastele riikliku poliitika objektidele, peaks asenduma erinevate sihtrühmade lõimumistaset ja nende konkreetsetest probleemidest lähtuvaid eesmärke arvestava strateegiliselt koordineeritud, kuid iga sihtrühma jaoks spetsiifilistele valdkondadele ja eesmärkidele fokuseeritud, kuid rahvusrühmi kaasava lõimumisprotsessiga. Selle protsessi subjektideks on ühelt poolt erinevad teistest rahvustest elanikkonna esindajad (keda iseloomustatakse analüütiliste „lõimklastrite“ alusel), teiselt poolt riiklikud institutsioonid ja kolmanda osapoolena kodanikuühiskond ja muud avalikus elus tegutsevad institutsioonid ja ühendused (sh erakonnad, tööturu partnerid, kohalikud omavalitsused jm).

Juuresoleval joonisel on kujutatud võimalikud muutused ja üleminekud, mis eduka lõimumispoliitika tulemusel võivad toimuda kolmedimensioonilises lõimumisruumis, mille üheks teljeks on poliitiline ja õiguslik enesemääratlus ning kodanikuidentiteedi areng, teiseks subjektiivne aktiivsus ja sotsiaalne kapital (suhtlusvõrgustik, usaldus ja osalemine) ning kolmandaks teljeks kultuurilised pädevused, keeleoskus, haritus ja etnokultuuriline identiteet.

Positiivsete muutuste korral võib kodanikuidentiteedi tugevnemine viia protestimeelsest C-klastrist edukasse A-klastrisse. Suurem usaldus, kodakondsuse barjääri ületamine ning kodanikuühiskonda kaasamine võib tuua passiivse ja umbuskliku D-klastris esindaja aktiivsesse ja lojaalsesse B-klastrisse, suurenenud keeleoskus ja aktiivsuse tõus aga D-klastrist C-klastrisse. E-klastris kapseldunud noorem osa aga võiks meedia ja toetava suhtlusvõrgustiku olemasolul liikuda Eestist huvitatumasse D-klastrisse ja sealt edasi. Loomulikult on ka võimalik pettumuse ja ebaõnnestumise korral vastupidine rada: tagasilangus aktiivsematest passivsematesse ja enam võõrdunud klastritesse, samuti n-õ rajalt maha astumine näiteks väljarände kaudu.

Järeldused ja soovitus

Joonis 9.1 Lõimklastrite arengu trajektoorid

Ülaltoodud joonis illustreerib vajadust määratleda igasuguste lõimumistegevuste kavandamisel siht-rühm ja talle kohased eesmärgid ning rollid lõimumisprotsessis. Ei ole realistlik oodata, et viie aasta jooksul õnnestub E- või D-klastrisse kuuluvaid vähese keeleoskusega inimesi muuta edukateks eesti-keelse meedia eelistajateks, või kujundada ümber isepäine hea keeleoskusega, kuid vähese kodanikuiden-titeediga C-klastrist lojaalne ja heatahteline, aga piiratumate kultuuriliste pädevustega B-klaster.

Üldistades lõimumispoliitika seniseid arenguid ning õppetunde ja püüdes ette näha parimat viisi lõimumisprotsessi jätkamiseks ja tulemuslikuma lõimumispoliitika rakendamiseks pärast käesoleva lõimumiskava ammendumist 2013. aastal, saame teoreetiliselt välja tuua neli lõimumispoliitika teosta-mise stsenaariumi. Need stsenaariumid ei ole empiirilised kirjeldused, vaid pigem loogilised mudelid, mille lähtekohaks on kaks kesksel valikut: esiteks, valik lõimumispoliitika sihipärase strateegilise suunamise või siis sihipärase strateegilise juhtimiseta, pigem välistele ootustele kohandatud killustatud korralduse vahel; ja teiseks, valik vähemuste endi positsiooni määratlemisel lõimumispoliitikas: kas nad on selle passiivsed objektid või aktiivsed, nii poliitika väljatöötamisse kui ka rakendamisse kaasatud subjektid. Need valikud on allpool kirjeldatud nelja stenaariumit eristavateks telgedeks (vt joonis 9.1).

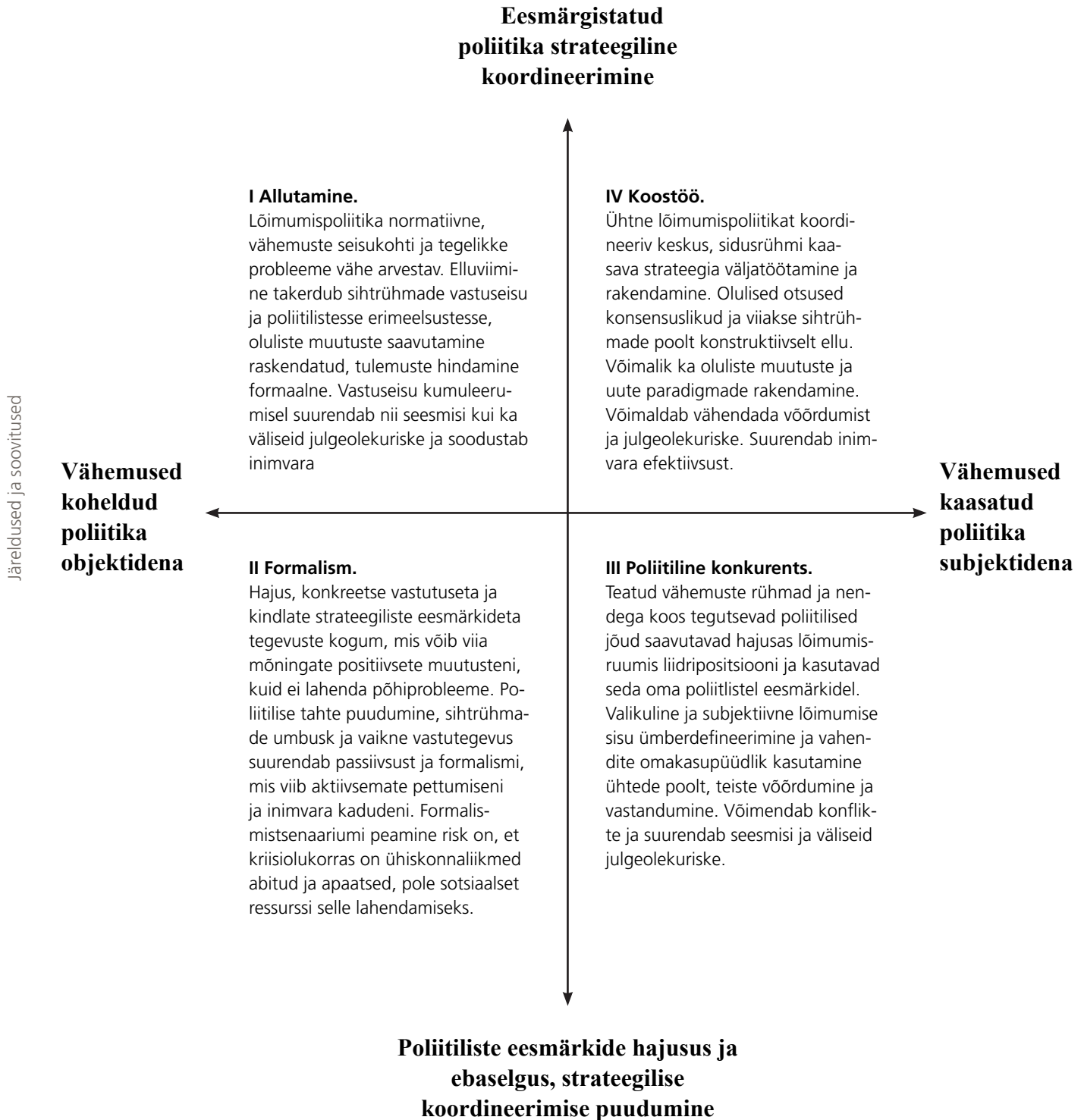
Vaadates tagasi esimese lõimumiskava (2000–2007) koostamisele eelnenud 90ndate teise poole olukorrale, valisime seda iseloomustanud poliitika märksõnaks ”allutamine” (I stsenaarium, vt vasak-poolne ülemine väli joonisel 9.1). Äsja taastatud Eesti Vabariigis oli põhiprobleemiks mitte venekeelse elanikkonna sisuline lõimimine, vaid tema juriidilise staatuse ja sotsiaalse positsiooni reguleerimine, mida tehti selliste seadustega nagu kodakondsuseadus, välismaalaste seadus ja keeleseadus. Vaid väike osa venekeelsest elanikkonnast oli sünnijärgsed Eesti Vabariigi kodanikud. Kuna enamik venekeelsest elanik-konnast oli sõjajärgsed sisserännanud, oli nende kodakondsuse määratlemine seotud nii juriidiliste, sise- ja välispoliitiliste kui ka kultuuriliste ja psühholoogiliste probleemidega. Lõimumisprotsessi lähtekohti selgitanud sotsiaalteadlased (vt Lauristin, Heidmets 2002) tõid esile kahe keelelise kogukonna eralda-tuse nii tööturul, avalikus ruumis kui ka igapäevasuhetes, sotsiaalmajandusliku ebavõrdsuse, vastastikuse umbusu ja häirituse kõrge nivoo, eestlaste enamuse soovimatuse aktsepteerida venekeelse elanikkonna suuremat osalust Eesti ühiskonna asjade otsustamises. Esimese lõimumiskava keskmes olid seetõttu ühelt poolt mittekodanike naturaliseerimine („õiguslik-poliitiline integratsioon“) ja sellega seoses keeleoskuse kui naturaliseerimise tingimuse edendamine („kultuuriline integratsioon“). Teisalt püüti saavutada eest-laste häirituse vähenemist ning positiivsema ja avatuma hoiaku kujunemist vähemuste kaasamise suhtes. Ehkki esimeses lõimumiskavas oli olemas ka sotsiaalmajandusliku lõimumise peatükk, oli selle koht kogu lõimumispoliitikas väga tagasihoidlik. Lõimumispoliitika subjektiks oli riik (keda esindas rahvas-tikuminiistri institutsioon), lõimumisprotsessi juhiti projektipõhise tegevusena, projektide käivitajaks, hindajaks ja kontrollijaks sai riigi osalusel loodud ja juhitud Mitte-eestlaste Integratsiooni Sihtasutus.

Projektipõhisust süvendas Euroopa Liiduga liitumise eelse ja järgse poliitika sidumine väliste ”euronõuete” täitmisele suunatud meetmete pakettidega, mis ühelt poolt küll kannustas aktiivsemalt tegelema lõimumisprobleemi teatud aspektidega (määratlemata kodakondsusega isikute arvu vähenda-mine, keeluskusnõuete kohandamine EL-i normidega), kuid samas võimaldas jätta tagaplaanile mitmed sisulised probleemid, nagu sotsiaalse sidususe suurendamine, kodanikukasvatuse ja kultuuridevahelise dialoogi edendamine jm. Kujunes II stsenaarium, mida iseloomustab formaalselt fikseeritud konkreetsete valdkondlike meetmete rohkus, kuid sisulise strateegilise koordineerimise puudumine. Rahvastikuminiistri institutsioonil ei olnud piisavalt ei volitusi ega ressursse, et erinevate valdkondade vahelist koordineeri-mist tagada. Lõimumispoliitika killustatust süvendas vastuolu riikliku ja omavalitsuste tasandi poliitika põhimõtete vahel Tallinnas ja Ida-Virumaal. Samas ei olnud ka vähemuse enda sees kujunenud tugevat partnerina kaasatavat kodanikuühiskonda, küll aga tekkis rühmi ja institutsioone, mis võimendasid protestimeeleolusid lõimumispoliitika kui sellise vastu. EL-iga ühinemise protsess soodustas Eesti ühis-konnas nn liberaalset konsensust, mis toetas konkurentsivõime levikut kõigisse valdkondadesse.

Sealhulgas leidis lõimumispoliitikas toetust nn liberaalne lõimumismudel, mis jättis vastutuse ühiskonnas toimetuleku, sh keelelise adapteerumise ja poliitilise integreerumise eest eelkõige indiviidile endale.

Joonis 9.1. Lõimumispoliitika stsenaariumid

Võibki väita, et poliitilise tahte ning sellest tuleneva sihikindluse puudumine on vähendanud seniste ilusasti sõnastatud lõimumiskavade efektiivsust ning muutnud nende elluviimise killustatuks. Liberaalse ja killustatud lõimumisstsenaariumi tagajärjeks on nii praeguses kui ka eelmisteski monitooringutes esile toodud kihistumistendents: parema keeleoskusega, jõukamast ja aktiivsemast venekeelse elanikkonna osast on kujunenud edukad kodanikud, vähem jõukatest või vähem aktiivsetest aga tõrjutud ja riigist võõrdunud määratlemata kodakondsusega rühm, kusjuures see vahe pole vähenenud, vaid pigem süvenenud. Naturaliseeritud kodanike ambitsioone ja tõrjutute protesti ning pettumuse meeleolusid on aga kerge muuta poliitiliseks kapitaliks, seetõttu on viimaste aastate hajusa ja formaalse riikliku lõimumispoliitika täiendusena kohalikul tasemel hoogustunud „Konkurents“-stsenaarium (III stsenaarium joonisel 9.1), mille eredaid näiteid on märgata Tallinnas ja Ida-Virumaal.

Arvestades seda, et hästi lõimunud ühiskond suudab paremini tagada sisemist stabiilsust ja selle kaudu suuremat turvalisust oma liikmetele ning vastupidi, rahulolematut ja protestimeelset vähemust iseloomustab suurem vastuvõtlikkus ka Eesti riigi suhtes vaenuliku poliitika viljelejate ideedele, on oluline näha nimetatud kolme stsenaariumi puhul tekkivaid julgeolekuriske.

Kuna kõige enam loovad soodumust konfliktsetele lahendustele pettumistest tõusvad protestimeeleolud (mida efektiivne lõimumispoliitika peaks suutma kas vältida või leevendada), osutagem kahele põlvkonnale, kelle ootusi ja ambitsioone senine lõimumispoliitika ei ole täitnud. Esimene rühm on need 80ndatel, enne iseseisvuse taastamist ellu astunud nõukogudeaegse venekeelse haridusega noored spetsialistid, kelle karjäärivõimalusi ja tulevikuperspektiive kärpisid tugevasti välismaalaste seadus ning keele- ja kodakondsuspoliitika ja kes osutusid siirdeühiskonnas oma karjäärirajalt kõrvale lükatud kaotajateks, kontrastina eakaaslastest eestlaste "võitjate" põlvkonnale. Nad on Eesti riigi ja lõimumispoliitika suhtes üsna umbusklikult ja kriitiliselt häälestatud. See põlvkond on tänaseks eas 45+ ning moodustab olulise osa praeguste koolinoorte vanematest ja õpetajatest.

Teine pettumust läbi elav rühm on kujunemas noortest, kes, olles lõpetanud Eesti Vabariigis kooli ja omandanud nii keele kui ka kodakondsuse, on kohanud pettumisi ja tõrkeid ebarealistlikult kõrgete ootuste tõttu või puutudes kokku tõrjuva ja usaldamatu hoiakuga tööturul, ametiasutustes, poliitilises kõnepruugis ja eestikeelses meedias. Milliste tagajärjedeni võib sellise n-ö isesüttiva pinnase olemasolul viia pahatahtlik emotsioonidega manipuleerimine, annab aimu pronksiöö kogemus.

Eelmised integratsiooni monitooringud on jätkuvalt osutanud usaldamatusele ja sallimatusele kui senises lõimumispoliitikas lahenduseta jäänud probleemidele. Ka käesoleva monitooringu tulemused ei näita selles suhtes märgatavaid muutusi. Neid probleeme on aidanud süvendada lõimumisteemat ära kasutatav poliitiline konkurents erakondade vahel. Konkurentsistsenaariumi jätkumine, eriti Tallinnas ja Ida-Virumaal, häälestab avalikkust negatiivselt ning nõrgendab riigi suutlikkust viia ellu proaktiivset kaasavat lõimumispoliitikat ja ette võtta olulisi riske vähendavaid ja usaldust võitvaid samme.

Sellise kaasava poliitika kujundamiseks sobib IV stsenaarium „Koostöö“ (vt joonis 9.2). Käesoleva monitooringu tulemused näitavad, et selle stsenaariumi käivitamiseks on Eesti ühiskonnas praegu rohkem eeldusi kui seda teadvustati eelmise lõimumiskava kokkupanemise ajal. Esiteks on tugevnenud ja kinnistunud eestlaste toetus venekeelse elanikkonna esindajate suuremale kaasamisele Eesti ühiskonna ja majanduse juhtimisse. Teiseks, rohkem kui kolmandik venekeelsest elanikkonnast on Eesti ühiskonnas hästi toime tulevad, aktiivsed ja tugeva kodanikuidentiteediga inimesed, kellest ei saa enam rääkida kui lõimumispoliitika sihtrühmast, kuid kes ei tunneta end veel ka piisavalt Eesti riigi partneritena selle poliitika kavandamisel ja elluviimisel. Kolmandaks, viiendik Riigikogu valijaskonnast on teistest rahvustest inimesed, kes ei ole reeglina huvitatud sellest, et neis nähtaks üheülbalist anonüümset „venekeelset kogukonda“, vaid on väärt seda, et neile pakuksid väarikaid võimalusi Eesti poliitikas osalemiseks mitte

üks või kaks, vaid kõik erakonnad. Milline võiks ka olla “Koostöö”-stsenaariumi konkreetne sisu, on tema ellukutsumise tingimuseks küllalt üksmeelse ja selge riikliku tahte väljendamine, näiteks Riigikogu otsuse vm vormis, viimaks lõimumispoliitika välja senisest hajusast ja formaalsest seisundist ning saavutamaks ühest valimisperiodist üle ulatuv ühiskondlik kokkulepe.

KASUTATUD KIRJANDUS

Chan, W. M., Kim, D. H. (2004). Towards Greater Individualization and Process-Oriented Learning Through Electronic Self-Access.– Computer Assisted Language Learning, Vol 17, iss. 1, pp. 83–108.

Ehala, M., Zabrodskaia, A. (2011). Interethnic discordance and stability in Estonia. – Journal of Baltic Studies. Vol 42, iss. 2, pp. 213–237.

Kello, K. (2009). 2008. aastal õpetajate, õpilaste ja koolijuhtide seas läbi viidud fookusgruppide aruanne, uurimisprojekti „Vene õpilane venekeelse üldhariduskooli eestikeelses õppes (2008–2011)“ raames. [www] http://www.ut.ee/curriculum/projektid/Vene_opilane.

Kello, K., Masso, A., Jakobson, V. (2009). Eestikeelsele õppele üleminek vene õppekeelele gümnaasiumis: erinevad perspektiivid, erinevad valmisolekud. – Haridus. 11-12, lk 1–7.

Lauristin, M., Heidmets, M. (toim) (2002). The Challenge of the Russian Minority: Emerging Multicultural Democracy in Estonia. Tartu: Tartu University Press.

Lindemann, K., Saar E. (2009). Mitte-eestlased Eesti tööturul. Eesti Inimarengu Aruanne. Tallinn: Eesti Ekspressi Kirjastus, lk 95–99.

Lindemann, K., Võormann, R. (2010). Venelaste teine põlvkond Eesti tööturul. Eesti Inimarengu Aruanne. Tallinn: Eesti Ekspressi Kirjastus, lk 99–101.

Lõimumiskava 2008–2013. [www] http://www.kul.ee/webeditor/files/integratsioon/Loimumiskava_2008_2013.pdf.

Masso, A., Jakobson, V., Kello, K. (2012). Eesti ja Läti vene õppekeele koolide vilistlaste arvamused ja kogemused seoses riigikeele ja riigikeelse õppega. Projekti „Vene laps venekeelse üldhariduskooli eestikeelses õppes“ vilistlaste uuringu tulemused. Kättesaadav ka elektrooniliselt aadressil [www] http://www.ut.ee/curriculum/projektid/Vene_opilane.

Masso, A., Kello, K., (2010a). 2009. a kevadel vene õppekeelele gümnaasiumite õpetajate ja 11. klassi õpilaste seas läbi viidud küsitluse aruanne, uurimisprojekti „Vene õpilane venekeelse üldhariduskooli eestikeelses õppes (2008–2011)“ raames. [www] http://www.ut.ee/curriculum/projektid/Vene_opilane.

Masso, A., Kello, K., (2010b). Implementing Educational Changes: Teachers' Attitudes Towards the Transition to Estonian as a Language of Instruction in Russian-Medium Schools. – Teacher's Personality and Professionalism. / Eds. J. Mikk, M. Veisson, P. Luik. Estonian Studies in Education, Vol 2, pp.53–71. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag.

Pruulmann-Vengerfeld, P., Luik, P., Masso, A., Siibak, A., Ugur, K. (2012). Õpetajate IKT kasutusaktiivsuse mõju õpilaste tehnoloogia teadlikule kasutusoskusele. Tiigrihüppe SA poolt Tartu Ülikoolilt tellitud projekti „Õpetajate IKT kasutusaktiivsuse mõju õpilaste tehnoloogia teadlikule kasutusoskusele“ vahearuanne.

Lindemann, K., Võormann, R. (2010). Venelaste teine põlvkond Eesti tööturul. Eesti Inimarengu Aruanne. Tallinn: Eesti Ekspressi Kirjastus, lk 99–101

Lindemann, K. (2011). The Labour Market Success of Ethnic Groups. The Reality and Perceived Perspectives. Saar, E (toim). Towards a Normal Stratification Order: Actual and Perceived Social Stratification in Post-Socialist Estonia. Frankfurt am Main: Peter Lang, pp. 283–308.

Toots, A., Idnurm, T. (2011). Does the Context Matter? Attitudes Towards Cosmopolitanism Among Russian-Speaking Students in Estonia, Latvia and the Russian Federation. – Journal of Baltic Studies, DOI:10.1080/01629778.2011.633762, 1–18.

Valk, A., Karu, K., Drozdova, M. (2010). Estonian Open Identity: reality and ideals. – Trames, Vol 15 (65/60), iss. 1, pp. 33–59.

Webb, S. (2006). Can ICT reduce social exclusion? The case of an adults' English language learning programme. – British Educational Research Journal, Vol. 32, iss. 3, 481–507.

Ugur, K., Raudvassar, L. (2011). 2009. ja 2010. a õpetajate tugirühmade aruanne, uurimisprojekti „Vene õpilane venekeelse üldhariduskooli eestikeelses õppes (2008–2011)“ raames.– [www] http://www.ut.ee/curriculum/projektid/Vene_opilane.

Young, S.S.C. (2003). Integrating ICT into second language education in a vocational high school. – Journal of Computer Assisted Learning, Vol. 19, iss. 4, 447–462.